

**SUUNNITELMIEN JA OHJELMIEN VAIKUTUSTEN
ARVIOINNIN (SOVA) TUKIAINEISTO**

Verkkotukiaineiston tulostusversio

(www.ymparisto.fi/sova)

Jari Paldanius ja Lasse Tallskog (Diskurssi Oy)

Ympäristöministeriö (29.6.2005)

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	1
<i>Keskeisiä käsitteitä .....</i>	<i>2</i>
1 MITÄ VAIKUTUSTEN ARVIOINTI ON?	3
1.1 Vaikutusten arvioinnin kokonaisuus.....	4
1.2 Laadukkaan vaikutusten arvioinnin muistilista.....	5
2 ARVIOINNIN VAIHEET.....	8
2.1 Arvioinnin suunnittelu	9
2.1.1 Arvioinnin suunnittelun periaatteita	9
2.1.2 Arvioinnin suunnittelun muistilista.....	10
2.2 Arviointi suunnitelman valmistelun yhteydessä	12
2.2.1 Kootut arvioinnit	12
2.2.2 Juokseva arviointi	13
2.3 Integroinnin periaatteita	14
2.4 Esimerkkejä arviointiprosesseista	15
<i>Yhden suunnitelmaluonnoksen arviointiin perustuva prosessi .</i>	<i>15</i>
<i>Tiiviisti suunnitelman valmisteluun integroitu prosessi.....</i>	<i>16</i>
<i>Esimerkki vaikutusten arvioinnin liittämistä suunnitelman</i>	
<i>useaan luonnosvaiheeseen: valtakunnallinen jätesuunnitelma</i>	<i>17</i>
3 ARVIOINNIN OSATEHTÄVÄT	18
3.1 Suunnittelutilanteen analyysi	19
<i>Erlaisia tilannetekijöitä.....</i>	<i>19</i>
3.2 Arvioinnin tavoitteiden asettaminen	21
3.2.1 Keskeiset tavoitteet.....	21
3.2.2 Muita tavoitteita.....	22
3.3 Arvioinnin organisointi.....	23
3.3.1 Työnjako	23
3.3.2 Erlaisia työnjakotapoja	24
3.3.3 Resursointi	24
3.3.4 Suunnitteleva organisaatio arvioinnin tukena	25
3.4 Arvioinnin toteutuksen suunnittelu	27
3.5 Arvioinnin kohteen määrittäminen	28
3.5.1 Suunnitelma arvioinnin kohteena.....	29
<i>Esimerkki suunnitelman osakokonaisuuksien arvioinnista .....</i>	<i>31</i>
3.5.2 Vaihtoehdot.....	32
<i>Ääri vaihtoehdon ja välittävät vaihtoehdot / valinta ja työstö.....</i>	<i>33</i>
<i>Esimerkki vaihtoehtojen roolista suunnitelman valmistelussa ..</i>	<i>34</i>
3.5.3 Nykytila ja kehitys ilman suunnitelmaa	35

3.6	Vaikutusten selvittäminen	36
3.6.1	Vaikutusten tunnistaminen ja rajaus	37
3.6.2	Vaikutusten yksityiskohtainen selvittäminen	38
3.6.3	Vaikutusten merkittävyyden arviointi.....	39
3.6.4	Tietolähteet ja menetelmät.....	40
	<i>Vaikutuslista</i>	41
	<i>Vaikutusten ominaisuudet ja merkittävyyden kokoava taulukko</i>	42
	<i>Suunnitelman osien vaikutukset ja suunnitelman yhteisvaikutukset kokoava taulukko</i>	43
3.7	Arviointia tukevat analyysit	44
3.7.1	Nykytilan ja tulevan kehityksen analyysi	44
3.7.2	Täydentävät analyysit	45
3.8	Vaihtoehtojen vertailu	46
	<i>Erittelevä vertailutaulukko</i>	47
	<i>Esimerkki vertailutaulukosta</i>	48
3.9	Ehdotusten laadinta	49
3.9.1	Suunnitelman sisältöä, valmisteluprosessia ja toteutusta koskevat ehdotukset	49
3.9.2	Suunnitelman seurantaan koskevat ehdotukset	49
3.10	Raportointi	51
3.10.1	Tulosten hyödyntäjät ja käyttötarkoitukset	51
3.10.2	Raportoinnin sisältö	52
3.10.3	Raportoinnin tavat.....	53
3.11	Vuorovaikutuksen järjestäminen.....	55
3.11.1	Vuorovaikutus vaikutusten arvioinnin osatehtävien yhteydessä.....	56
3.11.2	Vuorovaikutuksen järjestämisen periaatteita	57
3.11.3	Vuorovaikutusmenetelmät	58
3.12	Arvioinnin laadunarviointi.....	60
4	SOVA –LAKI	61
4.1	Yleinen arviointivelvollisuus	62
4.2	Ympäristöarvioinnin soveltamisala	63
4.3	Ympäristöarvioinnin vaiheet.....	64
4.4	Ympäristöarviointia koskevat yksityiskohtaiset säännökset.....	66
4.4.1	Arvioinnin suunnittelun tehtävät	66
4.4.2	Arvioinnin kohteen määrittäminen	67
4.4.3	Vaikutusten selvittäminen	68
4.4.4	Arviointia tukevat analyysit	69
4.4.5	Vaihtoehtojen vertailu	69
4.4.6	Ehdotusten laadinta	69
4.4.7	Raportointi	70
4.4.8	Vuorovaikutuksen järjestäminen.....	71
4.4.9	Arvioinnin laadunarviointi.....	73

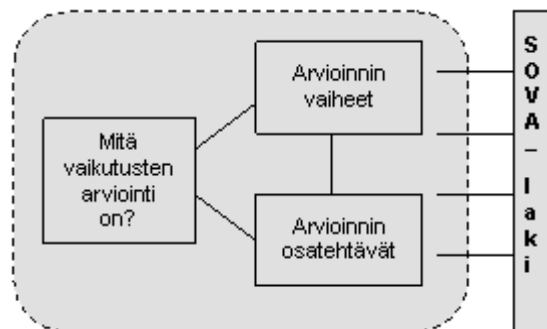
JOHDANTO

Tukiaineisto on tarkoitettu tukemaan suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arvioinnin käytännön toteutusta sekä suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arviointia koskevan lain toimeenpanoa. Tukiaineistossa käsitellään vaikutusten arvioinnin keskeiset periaatteet sekä esitellään käytännön työtä helpottavia työkaluja ja esimerkkejä.

Tukiaineisto jakautuu kahteen pääosaan:

Käsikirjaosassa käydään läpi vaikutusten arviointien tekeminen kokonaisuudessaan: annetaan yleiskuva vaikutusten arvioinnista sekä käsitellään vaikutusten arviointiprosessin vaiheet ja liittäminen suunnitteluun sekä arvioinnin osatehtävien käytännön toteutus. Käsikirjaosio on tarkoitettu tukemaan kaikenlaisia suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointeja kaikenlaisissa suunnittelutilanteissa.

SOVA -lakia koskeva osa täydentää käsikirjaosaa: siinä esitellään ne puitteet, jotka laki asettaa vaikutusten arvioinnille: sekä tietyjä suunnitelmia ja ohjelmia koskevalle ympäristöarvioinnille että yleisen arviointivelvollisuuden kautta kaikille muillekin vaikutusten arvioinnille. Käsikirjaosa on tarkoitettu tukemaan molemmissa tilanteissa tehtäviä vaikutusten arviointeja.

Tukiaineiston ovat laatineet Jari Paldanius ja Lasse Tallskog Diskurssi Oy:stä. Tukiaineisto perustuu tekijöiden ympäristöministeriön toimeksiannosta laatimaan suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arvioinnin laatua koskevaan selvitykseen. Tukiaineistoa laadittaessa on hyödynnetty suomalaisia ja kansainvälisiä kokemuksia sekä koti- ja ulkomaisia ohjeita ja oppaita.

KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

TUKIAINEISTOSSA KÄYTETTYJÄ KÄSITTEITÄ

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointi

Yleiskäsite, jolla tarkoitetaan kaikenlaisia suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointeja. Tukiaineiston käsikirjaosassa puhutaan lyhyden vuoksi "suunnitelmien vaikutusten arvioinnista", "vaikutusten arvioinnista" tai vain "arvioinnista". SOVA -lakia koskevassa osassa käytetään myös ilmaisua "suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arviointi".

SOVA

Lyhenne, jolla tarkoitetaan kaikenlaisia suunnitelmien vaikutusten arviointeja.

SOVA -laki

Laki viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (200/2005). Lakia täydentää valtioneuvoston asetus viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (347/2005) (SOVA -asetus). Tukiaineistossa käytetään SOVA -laki -käsitettä usein myös puhuttaessa lain ja asetuksen kokonaisuudesta.

Suunnitelma

Tukinaaineiston käsikirjaosassa käytetään lyhyenä yhteisnimityksenä kaikille erilaisille (hanketason yläpuolisille) suunnitelmille, ohjelmille ja muille linjauksille. Tukiaineiston SOVA -lakia koskevassa osassa käytetään kuitenkin käsitettä "suunnitelmat ja ohjelmat".

Vaikutus

Yleisnimitys kaikille erilaisille suunnitelman toteuttamisesta aiheutuville vaikutuksille, esimerkiksi luonnonympäristöön, ihmisiin ja yhteisöihin sekä talouteen kohdistuville vaikutuksille.

Vuorovaikutus

Vuorovaikutus voi olla tiedottamista ja näkemysten kokoamista sekä yhteistyötä päättäjien, kansalaisten ja eturyhmien, viranomaisten, asiantuntijoiden, suunnitelman toteuttajien ja seurannasta vastaavien kanssa.

SOVA -LAIN KÄSITTEITÄ

Ympäristöarviointi

SOVA -lain 8-11 §:n mukainen suunnitelman ja ohjelman ympäristövaikutusten arviointi ja siihen sisältyvä ympäristöselostuksen laatiminen, kuulemisen järjestäminen, ympäristöselostuksen ja kuulemisen huomioon ottaminen päätöksenteossa ja päätöksenteosta tiedottaminen.

Ympäristöselostus

Ympäristöarvioinnin yhteydessä laadittava asiakirja tai sen osa, jossa esitetään tiedot suunnitelmasta tai ohjelmasta ja tarkastelluista vaihtoehdoista sekä arvio niiden ympäristövaikutuksista.

Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaava viranomainen

Suunnitelman tai ohjelman laativa viranomainen tai se, joka muutoin on vastuussa SOVA -laissa tarkoitetun suunnitelman tai ohjelman valmistelusta.

Yleinen velvollisuus selvittää ympäristövaikutukset

SOVA -lain 3 §:n mukainen suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavan viranomaisen velvollisuus huolehtia siitä, että suunnitelman tai ohjelman ympäristövaikutukset selvitetään ja arvioidaan riittävässä määrin valmistelun kuluessa, jos suunnitelman tai ohjelman toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia.

1 MITÄ VAIKUTUSTEN ARVIOINTI ON?

Tässä tukiaineistossa sovelletaan seuraavaa suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arvioinnin määritelmää:

Vaikutusten arviointi on viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien (jatkossa: suunnitelmien) valmisteluun liittyvä prosessi, jonka ydintavoitteena on tukea suunnitelman valmistelua, toteutusta ja seurantaa sekä suunnitelmaa koskevaa julkista keskustelua. Arviointi tuottaa ensisijaisesti tietoa suunnitelman ja sen vaihtoehtojen vaikutuksista. Lisäksi arvioinnin tavoitteena on osallistumisen ja yhteistyön tukeminen sekä ristiriitojen käsittely.

- Vaikutusten arviointi on vaikutusten etukäteisarviointia. Vaikutusten ohella tuotetaan yleensä tietoa myös muista asioista sekä tehdään ehdotuksia koskien esimerkiksi suunnitelmaa ja sen toteutusta ja seurantaa.
- Koska suunnitelmat sekä niiden valmisteluprosessit ovat erilaisia, vaikutusten arvioinnit on toteutettava tilannekohtaisesti. Ei siis ole olemassa yhtä kaikkiin tilanteisiin soveltuvaa vaikutusten arviointitapaa.

1.1 VAIKUTUSTEN ARVIOINNIN KOKONAISUUS

Vaikutusten arviointi koostuu ajallisesti toisiaan seuraavista vaiheista sekä niiden yhteydessä toteutettavista osatehtävistä. Vaikutusten arvioinnin kokonaisuus rakennetaan näistä osatekijöistä – kunkin tilanteen erityisvaatimusten mukaisesti.

ARVIOINNIN VAIHEET	ARVIOINNIN OSATEHTÄVÄT
<div data-bbox="384 701 754 808"><p>Arvioinnin suunnittelu Määritellään arvioinnin lähtökohdat ja toteutus.</p></div> 	<p>Arvioinnin suunnittelun yhteydessä</p> <ul style="list-style-type: none"> > analysoidaan suunnittelutilanne ja asetetaan arvioinnin tavoitteet > tehdään arvioinnin organisointia koskevia ratkaisuja ja suunnitellaan arvioinnin käytännön toteutus > järjestetään vuorovaikutusta > raportoidaan. <p>Lisäksi tilanteen mukaisesti toteutetaan muita tehtäviä, esimerkiksi analysoidaan alustavasti nykytilaa ja kehitystä ilman suunnitelmaa sekä tunnistetaan ja rajataan vaikutuksia.</p>
<div data-bbox="384 1111 754 1503"><p>Arviointi suunnitelman valmistelun yhteydessä Arvioidaan suunnitelmaa koskevia luonnoksia yhdessä tai useammalla vaiheella. Suunnitelman valmistuttua vaikutusten arviointi tarvittaessa täydennetään.</p></div>	<p>Eri vaiheissa tehtävien arviointien määrä, sisältö ja laajuus sopeutetaan tilanteen mukaisesti. Kullakin tällaisella "arviointikierröksellä"</p> <ul style="list-style-type: none"> > määritetään arvioinnin kohde (esimerkiksi millaisia suunnitelman osia ja vaihtoehtoja arvioidaan) > selvitetään vaikutukset > järjestetään tarvittava vuorovaikutus > raportoidaan arvioinnin tulokset. <p>Lisäksi tarvittaessa</p> <ul style="list-style-type: none"> > tehdään arviointia tukevia analyysejä (esimerkiksi syvennetään nykytilan ja tulevan kehityksen analyysiä) > vertaillaan vaihtoehtoja > tehdään suunnitelman valmistelua, toteutusta ja seuranta koskevia ehdotuksia.

1.2 LAADUKKAAN VAIKUTUSTEN ARVIOINNIN MUISTILISTA

Tähän muistilistaan on koottu laadukkaan vaikutusten arvioinnin keskeiset periaatteet.

Arvioinnin suunnittelu

- Vaikutusten arviointi on suunniteltava huolellisesti arvioinnin alussa. Suunnittelun tulokset on hyvä raportoida, joko varsinaisena koottuna arviointisuunnitelmana tai pienimuotoisemmin, esimerkiksi muistiona.
- Suunnittelutilanne on analysoitava huolellisesti, koska arviointi on sovitettava kunkin suunnittelutilanteen erityisvaatimuksiin. Arvioinnin tavoitteet on asetettava selkeästi.
- Vaikutusten arviointi on viritettävä tuottamaan suunnitelman valmistelun, toteutuksen ja seurannan kannalta olennaista tietoa.
- Arvioinnin suunnittelun yhteydessä on rakennettava johdonmukainen arvioinnin kokonaisuus ja riittävässä määrin tehtävä arvioinnin yksittäisiä tehtäviä koskevia ratkaisuja.
- Vaikutusten arviointi on liitettävä tiiviisti niihin suunnitelman valmisteluvaiheisiin, joissa tehdään keskeisiä suunnitelmaa koskevia ratkaisuja. Tällaisia vaiheita ovat erityisesti koko suunnitelmaa koskevat luonnokset sekä suunnitelman valmistelun alkuvaihe, jolloin määritellään suunnitelman keskeiset tavoitteet ja peruslinjaukset.
- Arvioinnin tekijöiden työnjaon on oltava selkeä sekä yhteistyön tiivistä. On varmistettava että arviointiin on käytettävissä riittävästi resursseja ja että ne on suunnattu oikein.

Arvioinnin kohteen määrittäminen

- Suunnitelma mahdollisine vaihtoehtoineen on vaikutusten arvioinnin kohde. Arviointi on kohdistettava erityisesti sellaisiin suunnitelman osiin, joilla saattaa olla merkittäviä vaikutuksia tai joihin saattaa liittyä merkittäviä näkemuseroja.
- Yleensä on perusteltua arvioida sekä koko suunnitelman yhteisvaikutuksia että eritellymmän suunnitelman osakokonaisuuksien ja yksittäisten toimenpiteiden ja tavoitteiden vaikutuksia.
- Vaihtoehdot on pyrittävä muodostamaan siten, että päästään arvioimaan keskeisiä suunnitelmaa koskevia valintatilanteita. Vaihtoehtojen on oltava tasapuolisia ja ymmärrettäviä.
- Suunnitelman ja mahdollisten suunnitelmavaihtoehtojen vertaamiseen jonkinlaiseen tilanteeseen ilman uutta suunnitelmaa on aina tarpeellista.

Vaikutusten selvittäminen

- Vaikutusten laadukas selvittäminen on keskeistä koko vaikutusten arvioinnin onnistumiselle. Vaikutusten selvittämisen keskeisiä osatehtäviä ovat vaikutusten tunnistaminen ja rajaus, yksityiskohtainen selvittäminen sekä merkittävyyden arviointi.

- Arvioinnin on tuotettava tietoa kaikista merkittävistä vaikutuksista: haitallisista sekä tavoitelluista ja tavoittelemattomista myönteisistä vaikutuksista, välittömistä ja välillisistä vaikutuksista.
- Vaikutukset on tunnistettava perusteellisesti ja rajattava siten, että merkittäviä vaikutuksia ei rajaudu arvioinnin ulkopuolelle.
- Kukin vaikutus tulee esittää sille luonteenomaisella tavalla. Vaikutuksiin liittyvä epävarmuus on tuotava selkeästi esiin. Vaikutusten merkittävyys on arvioitava johdonmukaisesti ja perustellusti.
- Vaikutusten tunnistamisen ja rajauksen, selvittämisen ja merkittävyyden arvioinnin on muodostettava johdonmukainen kokonaisuus. Erilaisten vaikutusten ja erilaisten suunnitelman osien käsittelyn on oltava johdonmukaista ja järjestelmällistä.
- On käytettävä toisiaan täydentäviä tietolähteitä ja menetelmiä: kirjallisia lähteitä, uuden tiedon tuottamista, vuorovaikutusmenetelmiä sekä systemaattista ja havainnollistamismenetelmiä.

Arviointia tukevat analyysit

- Käytännössä aina tarvitaan vaikutuksiin liittyvän nykytilan ja kehityssuuntien analysointia.
- Tilannekohtaisesti on harkittava tarvitaanko myös muunlaista tietoa, esimerkiksi tietoa suunnitelman toimenpiteiden toteuttamistavoista.

Vaihtoehtojen vertailu

- Vaihtoehtojen vertailu tiivistää, jäsentää ja tulkitsee vaihtoehtojen arvioinnin tulokset. Vaihtoehtojen vertailu on tehtävä kattavasti, johdonmukaisesti ja tasapuolisesti kaikkien merkittävien vaikutusten suhteen.
- Vertailun on kiteytettävä vaihtoehtojen merkittävät vaikutukset ja niitä koskevat olennaiset eroavaisuudet. Tulokset on esitettävä havainnollisesti. Vertailun on perustuttava johdonmukaisesti vaihtoehtojen arvioinnin tuloksiin.

Ehdotusten laadinta

- Arvioinnin tulosten pohjalta on usein mielekästä tehdä ehdotuksia koskien suunnitelman sisältöä, valmisteluprosessia, toteutusta ja seuranta.
- Erityisen tärkeä on ottaa kantaa vaikutusten seurantaan, erityisesti seurattaviin vaikutuksiin.

Raportointi

- Tulosten välittyminen hyödynnettäväksi on tärkeä osa laadukasta vaikutusten arviointia. Tulosten ohella on tärkeä välittää tietoa myös siitä, miten arviointi on toteutettu. Suunnitelma-asiakirjat ja varsinaiset arviointiraportit ovat keskeisiä raportointitapoja.
- Arvioinnin tulosten välittyminen suunnittelijoille, päättäjille ja keskeisille etutahoille on varmistettava.
- Raportoinnin on oltava johdonmukaista, ymmärrettävää ja tasapuolista. Olennaiset asiat on esitettävä kattavasti. Tulosten perusteet ja tuloksiin liittyvä epävarmuus on tuotava selkeästi esille.

Vuorovaikutuksen järjestäminen

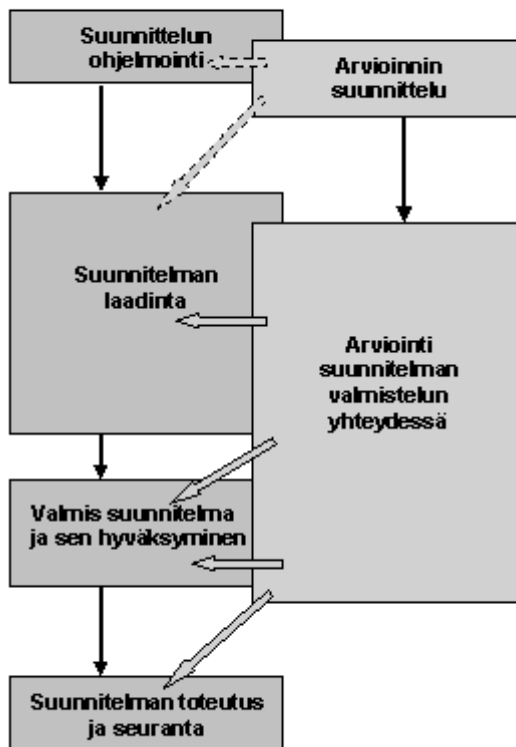
- Vuorovaikutus päättäjien, kansalaisten ja eturyhmien, viranomaisten, asiantuntijoiden, suunnitelman toteuttajien ja seurannasta vastaavien kanssa on olennainen osa vaikutusten arviointia. Vuorovaikutuksen rooli korostuu erityisesti silloin, kun joudutaan käsittelemään vaikeita ja monialaisia kysymyksiä, ristiriitoja sekä merkittäviä epävarmuustekijöitä.
- Vuorovaikutuksen tavoitteet on määritettävä selkeästi.
- Vuorovaikutus on liitettävä vaikutusten arvioinnin ja muun suunnittelun keskeisiin vaiheisiin.
- On perusteltua käyttää toisiaan täydentäviä vuorovaikutusmenetelmiä.
- Vuorovaikutuksen yhteydessä esitetyt näkemykset on välitettävä hyödynnettäväksi vaikutusten arvioinnissa, suunnittelussa ja julkisessa keskustelussa.

Arvioinnin laadunarviointi

- Laadunarviointi vaikutusten arvioinnin aikana tuottaa tietoa vaikutusten arvioinnin suuntaamisen ja hallinnan tueksi. Laadunarviointi arviointiprosessin päätyttyä kertoo vaikutusten arvioinnin onnistumisesta sekä tuottaa tietoa, jota voidaan hyödyntää muissa vaikutusten arvioinneissa.

2 ARVIOINNIN VAIHEET

Kyetäkseen tehokkaasti tukemaan suunnitelman valmistelua, toteutusta ja seuranta sekä niihin liittyvää julkista keskustelua, on vaikutusten arvioinnin muodostettava johdonmukainen ja tiiviisti suunnitelman valmisteluun integroitu kokonaisuus. Arviointi liitetään suunnitteluprosessin päävaiheisiin, jotka ovat suunnittelun ohjelmointi, suunnitelman laadinta, valmis suunnitelma ja sen hyväksyminen sekä suunnitelman toteutus ja seuranta.

Arvioinnin suunnittelu ensisijainen tarkoitus on tukea arvioinnin varsinaista toteutusta. Arvioinnin suunnittelu jo suunnittelun ohjelmoinnin yhteydessä parantaa arvioinnin ja suunnitelman valmistelun integrointia.

Vaikutusten arviointi suunnitelman valmistelun yhteydessä tuottaa tietoa ensisijaisesti suunnitelman laadinnan tueksi. Lisäksi arviointi palvelee suunnitelman hyväksymistä sekä suunnitelman toteutusta ja seuranta.

2.1 ARVIOINNIN SUUNNITTELU

Vaikutusten arviointi on suunniteltava huolellisesti arvioinnin alussa. Kunnollinen suunnittelu auttaa rakentamaan arvioinnista johdonmukaisen, suunnitelman valmisteluun liittyvän kokonaisuuden. Huolellinen etukäteissuunnittelu on tärkeää myös siksi, että arviointi joudutaan rakentamaan kunkin suunnittelutilanteen erityisvaatimusten mukaisesti.

Arvioinnin suunnittelun yhteydessä tehtyjä ratkaisuja joudutaan usein myöhemmin arvioinnin aikana joustavasti arvioimaan uudelleen.

Arvioinnin suunnittelun keskeisiä osatehtäviä ovat:

- Suunnittelutilanteen analyysi (esimerkiksi SOVA -lain ja muun lainsäädännön asettamien puitteiden sekä suunnitelman sisältöön ja valmisteluprosessiin liittyvien tekijöiden analyysi).
- Arvioinnin tavoitteiden asettaminen.
- Arvioinnin organisointi.
- Arvioinnin varsinaisen toteutuksen suunnittelu.

Lisäksi arvioinnin suunnittelun yhteydessä toteutetaan yleensä muitakin tehtäviä, esimerkiksi analysoidaan nykytilaa ja tulevaa kehitystä ilman suunnitelmaa, tunnistetaan ja rajataan vaikutuksia ja tehdään arvioinnin kohdetta (esimerkiksi arvioitavia vaihtoehtoja) koskevia ratkaisuja.

Arvioinnin suunnittelun yhteydessä järjestetään yleensä jonkinlaista vuorovaikutusta. Suunnittelun tulokset yleensä raportoidaan, joko varsinaisena koottuna arviointisuunnitelmana tai pienimuotoisemmin, esimerkiksi muistiona.

2.1.1 ARVIOINNIN SUUNNITTELUN PERIAATTEITA

Vaikutusten arvioinnin suunnittelun yksityiskohtaisuus on ratkaistava tilannekohtaisesti.

Yleispiirteinen arvioinnin suunnittelu jättää paljon liikkumavaraa arvioinnin toteutukselle – ja edellyttää näin arvioinnin toteutusta koskevia ratkaisuja myös arvioinnin edetessä. Yksityiskohtaisempi suunnittelu ohjaa arvioinnin toteutusta tiukemmin. Mitä yksityiskohtaisemmin suunnitelman sisältö ja valmisteluprosessi on määritelty, sitä yksityiskohtaisemmin arviointi on mahdollista suunnitella.

Suunnittelun ohjelmointi ja vaikutusten arvioinnin suunnittelu on hyvä tehdä yhdessä.

Tämä tukee vaikutusten arvioinnin ja suunnitelman valmistelun integrointia. Myös edellytykset liittävät vuorovaikutus mielekkäästi suunnitelman valmisteluun ja vaikutusten arviointiin paranevat.

Vaikutusten arviointisuunnitelma on esimerkiksi mahdollista sisällyttää suunnitelman työohjelmaan tai voidaan laatia erityinen osallistumis- ja arviointisuunnitelma (jollainen edellytetään kaavoituksen yhteydessä).

Suunnitelman laatijoiden ja usein myös muiden osapuolten on perusteltua osallistua vaikutusten arvioinnin suunnitteluun.

Suunnitelman laatijoiden osallistuminen tukee vaikutusten arvioinnin ja suunnitelman valmistelun integrointia. Muiden osapuolten osallistuminen saattaa olla tärkeää etenkin silloin, kun

- vuorovaikutuksen rooli vaikutusten arvioinnissa on erityisen suuri ja osapuolten sitoutuminen vaikutusten arviointiin on tärkeää,
- arviointi edellyttää laaja-alaista asiantuntemusta,
- arvioinnin suunnittelun yhteydessä tehdään keskeisiä ratkaisuja – esimerkiksi rajataan oleellisesti tarkasteltavia vaikutuksia tai valitaan tarkasteltavia vaihtoehtoja.

2.1.2 ARVIOINNIN SUUNNITTELUN MUISTILISTA

Tätä muistilistaa voidaan käyttää vaikutusten arvioinnin suunnittelun tukena:

Suunnittelutilanteen analyysi ja arvioinnin tavoitteiden asettaminen

- Sovelletaanko SOVA -lain mukaista ympäristöarviointia? Millaisia muita vaatimuksia lainsäädäntö asettaa arvioinnille? Millaisia arvioinnin kannalta keskeisiä tilannetekijöitä suunnitteluun liittyy?
- Mitkä ovat arvioinnin keskeiset tavoitteet?

Arvioinnin organisointi

- Ketkä osallistuvat keskeisesti arvioinnin tekemiseen? Miten tekijöiden työnjako ja yhteistyö järjestetään? Kuka koordinoi ja vastaa arvioinnista? Kuka vastaa vuorovaikutuksen järjestämisestä? Mikä on suunnittelijoiden rooli?
- Millaisia resursseja arviointi edellyttää? Miten varmistetaan, että tarvittavat resurssit ovat käytettävissä silloin, kun niitä tarvitaan?

Arvioinnin kokonaisprosessi

- Mikä on arviointiprosessin ”perusjuoni”: mitkä ovat arvioinnin päävaiheet? Miten arviointi liitetään suunnitelman valmisteluun? Miten vuorovaikutus liitetään vaikutusten arviointiin ja suunnittelun valmisteluun? Miten arviointi aikataulutetaan?

Arvioinnin käytännön toteutus?

A) Arvioinnin kohteen määrittäminen:

- Millaisia suunnitelman osia ja vaihtoehtoja arvioidaan?

B) Vaikutusten selvittäminen

- Miten vaikutuksia tunnistetaan ja rajataan ja missä vaiheissa? Millaisia tietolähteitä ja menetelmiä sovelletaan? Miten vaikutusten merkittävyyttä arvioidaan ja missä arvioinnin vaiheissa?
- Jos vaikutuksia on tunnistettu ja rajattu jo arvioinnin suunnittelun yhteydessä, mitkä ovat tulokset?

C) Arviointia tukevat analyysit

- Miten analysoidaan nykytilaa ja tulevaa kehitystä? Millaisia asioita, missä arvioinnin vaiheissa ja mitä tarkoitusta varten? Millaisia menetelmiä ja tietolähteitä käytetään?
- Millaisia muita asioita arvioinnin yhteydessä analysoidaan?
- Jos nykytilaa ja tulevaa kehitystä tai muita asioita on analysoitu jo arvioinnin suunnittelun yhteydessä, mitkä ovat tulokset?

D) Vaihtoehtojen vertailu

- Missä vaiheessa vaihtoehtoja vertaillaan? Millaisia periaatteita ja menetelmiä vertailussa sovelletaan?

E) Ehdotusten laadinta

- Minkä tyyppisiä suunnitelman valmistelua sekä toteutusta ja seurantaan koskevia ehdotuksia tullaan tekemään, missä arvioinnin vaiheissa ja mitä varten?
- Jos ehdotuksia on tehty jo arvioinnin suunnitteluvaiheessa, mitä ne ovat?

F) Raportointi

- Missä arvioinnin vaiheissa raportoidaan, mitä, miten, kenelle ja miksi?

G) Vuorovaikutuksen järjestäminen

- Missä vaiheessa, miten, kenelle ja miksi vuorovaikutusta järjestetään? Miten vuorovaikutuksen tulokset kootaan ja miten ne välitetään ja hyödynnetään vaikutusten arvioinnissa, suunnitelman valmistelussa ja julkisessa keskustelussa?

2.2 ARVIOINTI SUUNNITELMAN VALMISTELUN YHTEYDESSÄ

Vaikutuksia arvioidaan useassa vaiheessa

Vaikutusten arviointi koostuu varsinaisten suunnitelmaluonnosten ja valmiin suunnitelman kootuista arvioinneista sekä laadintatyön yhteydessä tapahtuvasta suunnitelman osien "juoksevasta" arvioinnista.

Vaikutusten arviointi muodostuu näin eräänlaisista "arviointikierröksistä", joiden edetessä käsitys suunnitelman ja sen vaihtoehtojen vaikutuksista syvenee ja täydentyy. "Arviointikierrosten" määrä ja luonne on määritettävä tilannekohtaisesti.

Vaikutusten arviointi prosessin eri vaiheissa voi olla laajuudeltaan ja luonteeltaan hyvinkin erilaista. Esimerkiksi laajan suunnitelman luonnoksen arviointi saattaa olla viikkoja kestävä prosessi. "Juokseva arviointi" saattaa puolestaan tarkoittaa sitä, että suunnittelun yhteistyöryhmä arvioi kokouksessaan suunnitelman kahden vaihtoehtoisen merkittävän toimenpiteen vaikutuksia ja sen pohjalta vertaillee vaihtoehtoja vaikutusten suhteen.

Arvioinnin tehtävät

Jokaisella arviointikierröksellä määritetään arvioinnin kohde (esimerkiksi millaisia suunnitelman osia ja vaihtoehtoja arvioidaan), selvitetään vaikutukset sekä kootaan ja yleensä myös raportoidaan arvioinnin tulokset. Vuorovaikutus järjestetään tilannekohtaisesti.

Lisäksi arviointikierrosten yhteydessä saatetaan syventää aiemmin tehtyjä arviointia tukevia analyysejä tai saatetaan tehdä kokonaan uusia analyysejä. Esimerkiksi nykytilan ja tulevan kehityksen analyysi tyypillisesti täydentyy arvioinnin edetessä. Vaihtoehtojen vertailun avulla vaihtoehtoja koskevat tulokset kootaan yhteen. Lisäksi saatetaan tehdä erityisesti suunnitelman sisältöä, toteutusta ja seuranta koskevia ehdotuksia.

2.2.1 KOOTUT ARVIOINNIT

Koko suunnitelmaa koskevien luonnosten koottu arviointi on keskeinen tapa liittää arviointi suunnitelman valmisteluun. Lisäksi suunnitelman valmistuttua vaikutusten arviointi tarvittaessa päivitetään vastaamaan suunnitelmaan tehtyjä muutoksia.

Suunnitelmaa koskevien luonnosten arviointi

Koko suunnitelmaa koskevat luonnokset voivat olla alustavia tai hyvinkin pitkälle työstettyjä. Esimerkiksi laadinnan alkuvaiheessa suunnitelmaluonnos saattaa sisältää lähinnä tavoitteet ja keskeiset toimenpidelinjaukset, myöhemmin hyvinkin konkreettisesti ja kattavasti suunnitelman toimenpiteet. Koko suunnitelmaa koskevien luonnosten arviointivaiheita voi olla yksi tai useampia. Suunnittelu on huonosti toteutettu, jos valmistelun yhteydessä ei koota yhtään koko suunnitelmaa koskevaa luonnosta.

Koko suunnitelmaa koskevien luonnosten laatiminen ja niiden järjestelmällinen arviointi "jämköittää" usein varsin iteratiivisia, paloittaisia ja sekaviakin suunnitteluprosesseja. Suunnitelmaluonnoksen koottu arviointi on mahdollista tehdä yleensä järjestelmällisesti, kattavasti ja olennaiseen keskittyen. Koko suunnitelmaa koskevan luonnoksen arviointi mahdollistaa myös suunnitelman yhteisvaikutusten arvioinnin.

Valmiin suunnitelman arviointi

Mikäli valmis suunnitelma poikkeaa luonnoksesta, on arviointi syytä päivittää vastaamaan tehtyjä muutoksia. Tilanteesta riippuen kyseessä saattaa olla hyvinkin kevyt päivitys tai perusteellinen "arviointikierrös". Perusteellisempaa arviointia tarvitaan etenkin silloin, kun suunnitelmaluonnoksen koottua arviointia ei ole tehty tai kun valmis suunnitelma poikkeaa ratkaisevasti edellisestä suunnitelmaluonnoksesta.

Mikäli suunnitelman hyväksymisen yhteydessä suunnitelmaan tehdään vielä muutoksia, myös vaikutusten arviointi on syytä päivittää muutosten mukaiseksi. On myös mahdollista, että suunnitelmaa ei hyväksytä, vaan se palautetaan takaisin valmisteltavaksi.

2.2.2 JUOKSEVA ARVIOINTI

Suunnitelman laadinnan yhteydessä saattaa olla perusteltua arvioida "juoksevasti" suunnitelman erilaisten osien luonnoksia varsinaisten koko suunnitelmaa koskevien luonnosten ulkopuolella. Arvioinnin kohteena voivat olla esimerkiksi suunnitelman osateemat tai yksittäiset toimenpiteet.

Käytännössä juoksevaa vaikutusten arviointia tehdään muodossa tai toisessa aina suunnitelman valmistelun yhteydessä - vaikka sitä ei varsinaiseksi "vaikutusten arvioinniksi" usein mielletäkään. Erityisen hyödyllistä tällainen arviointi on silloin, kun suunnitelma muotoutuu voimakkaasti varsinaisten suunnitelmaluonnosten välillä tai kun ensimmäinen varsinainen suunnitelmaluonnos valmistuu vasta valmistelun loppuvaiheessa.

Juokseva arviointi täydentää varsinaisten suunnitelmaluonnosten arviointia. Jos suunnitelman valmistelussa ei tuoteta koko suunnitelmaa koskevia luonnoksia, juokseva arviointi on ainoa tapa kytkeä arviointi suunnitelman laadintavaiheeseen.

2.3 INTEGROINNIN PERIAATTEITA

Seuraavaan on koottu keskeisiä periaatteita, jotka koskevat vaikutusten arvioinnin liittämistä suunnitelman valmisteluun:

Vaikutusten arviointi on viritettävä tuottamaan suunnitelman valmistelun, toteutuksen ja seurannan kannalta olennaista tietoa.

- Erityisen arvokasta on kaikkia merkittäviä vaikutuksia ja keskeisiä valintatilanteita sekä olennaisia epävarmuustekijöitä koskeva tieto. Usein on hyödyllistä tuottaa vaikutustiedon ohella tietoa myös muista asioista, esimerkiksi suunnitelman toimenpiteiden toteutumisedellytyksistä.

Vaikutusten arviointi on liitettävä suunnitelman valmisteluun kunkin tilanteen erityisvaatimukset huomioon ottaen.

- Suunnitelman valmisteluprosessi ja suunnittelussa käsiteltävät asiat muodostavat ne puitteet, joihin arviointi on mahdollisimman tiiviisti kytkettävä. Mitä selkeämpää ja johdonmukaisempaa suunnittelu on, sitä paremmat edellytykset vaikutusten arvioinnin integroinnille ovat.

Vaikutusten arviointi on liitettävä suunnitelman valmistelun keskeisiin vaiheisiin – eli vaiheisiin, joissa tehdään keskeiset suunnitelmaa koskevat ratkaisut.

- Jotta tämä olisi mahdollista, on jo vaikutusten arvioinnin suunnittelun yhteydessä tärkeä tunnistaa suunnittelun keskeiset ratkaisuvaiheet.
- Keskeisiä ratkaisuja tehdään esimerkiksi suunnittelun alkuvaiheessa tilanteen/ongelmien analyysin ja suunnitelman yleisten tavoitteiden asettamisen yhteydessä sekä myöhemmin sekä varsinaisten suunnitelmaluonnosten yhteydessä että usein myös niiden välillä.
- Yleensä arviointi on tärkeä liittää suhteellisen varhaiseen laadintavaiheeseen. Toisaalta hyvinkin perustavaa laatua olevia ratkaisuja saataan tehdä varsin myöhäisessä vaiheessa. Esimerkiksi joskus valinta keskeisten vaihtoehtojen välillä tehdään vasta valmistelun lopussa.
- Arviointia ei ole hyvä kuitenkään raskauttaa liiallisilla ”kierroksilla”. Käytettävissä olevat resurssit on tärkeä ottaa huomioon. Joskus suunnitelman yhden kootun suunnitelmaluonnoksen arviointi saattaa olla hyvä ratkaisu; joskus taas saattaa olla perusteltua liittää arviointi useaan luonnosvaiheeseen.

Suunnitelman laatijoiden ja vaikutusten arvioinnin tekijöiden tiivis yhteistyö tukee arvioinnin ja suunnittelun integrointia.

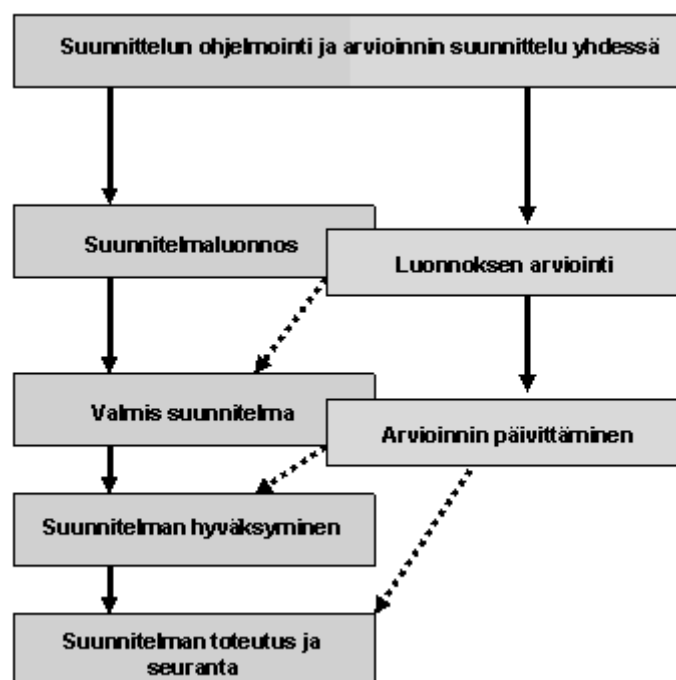
- Yhteistyö auttaa sovittamaan arviointi mielekkäästi suunnitelman valmisteluun sekä tukee arvioinnin tulosten hyödyntämistä suunnittelussa.

Integroitaessa vaikutusten arviointia suunnitteluun on varmistettava, että arvioinnissa käsitellään kaikkia olennaisia asioita kattavasti ja tasapuolisesti.

2.4 ESIMERKKEJÄ ARVIOINTIPROSESSEISTA

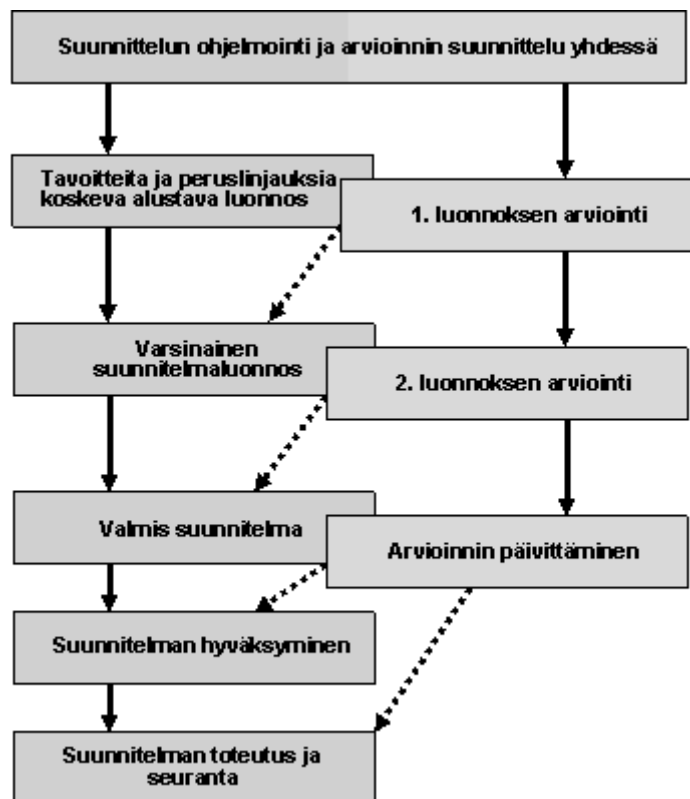
YHDEN SUUNNITELMALUONNOKSEN ARVIOINTIIN PERUSTUVA PROSESSI

Oheisessa kuvassa on havainnollistettu esimerkinomaisesti sellaista arviointia, jossa yhden suunnitelmaluonnoksen vaikutusten arviointi on keskeisessä roolissa. Suunnitelman valmistuttua arviointi päivitetään vastaamaan luonnokseen tehtyjä muutoksia. Arvioinnin suunnittelua ei juurikaan ole integroitu suunnittelun ohjelmointiin.

TIIVIISTI SUUNNITELMAN VALMISTELUUN INTEGROITU PROSESSI

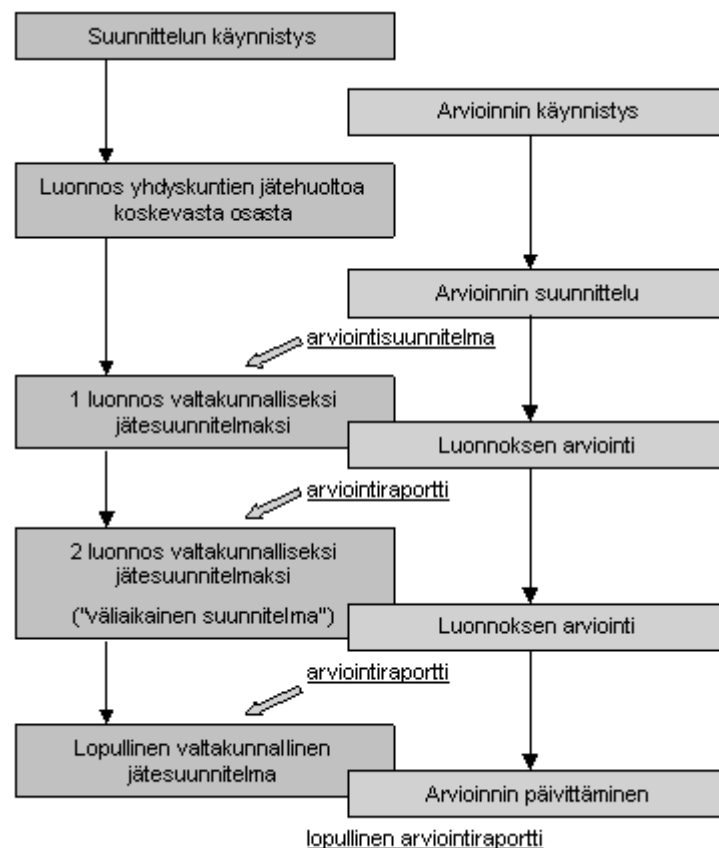
Oheisessa kuvassa on havainnollistettu esimerkinomaisesti tiiviisti suunnitteluun integroitua arviointia. Suunnittelun ohjelmointi ja arvioinnin suunnittelu on kytketty tiiviisti yhteen. Suunnitelman laadinnan alkuvaiheessa tehdään ensimmäinen luonnos, joka sisältää suunnitelman keskeiset tavoitteet ja sisällölliset peruslinjat. Toinen suunnitelmaluonnos sisältää niiden ohella konkreettiset toimenpiteet. Molempien luonnosten vaikutukset arvioidaan. Suunnitelman valmistuttua arviointi päivitetään vastaamaan luonnokseen tehtyjä muutoksia.

ESIMERKKI VAIKUTUSTEN ARVIOINNIN LIITTÄMISESTÄ SUUNNITELMAN USEAAN LUONNOSVAIHEESEEN:

Valtakunnallinen jätesuunnitelma

Valtakunnallisen jätesuunnitelman valmistelun yhteydessä arvioitiin varsinaisia koottuja suunnitelmaluonnoksia kahdessa vaiheessa. Lisäksi arviointi päivitettiin vastaamaan lopullista suunnitelmaa. Lisäksi arvioinnin suunnittelun yhteydessä oli käytettävissä luonnos suunnitelman yhdyskuntien jätehuoltoa koskevasta osasta. (Saarikoski, H. 1997. Ympäristövaikutusten arviointi jätehuollon strategisessa suunnittelussa. Suomen ympäristö 154. S.24, alkuperäistä kuvaa muutettu.)

3 ARVIOINNIN OSATEHTÄVÄT

Varsinaiset arvioinnin suunnittelun tehtävät muodostavat vaikutusten arvioinnin suunnittelun rungon.

- Suunnittelutilanteen analyysi
- Arvioinnin tavoitteiden asettaminen
- Arvioinnin organisointi
- Arvioinnin toteutuksen suunnittelu

Arvioinnin perustehtävien avulla tuotetaan arvioinnin keskeiset tulokset.

- Arvioinnin kohteen määrittäminen
- Vaikutusten selvittäminen
- Arviointia tukevat analyysit
- Vaihtoehtojen vertailu
- Ehdotusten laadinta

Arvioinnin läpäiseviä tehtäviä toteutetaan useassa vaiheessa arviointiprosessin kuluessa.

- Raportointi
- Vuorovaikutuksen järjestäminen
- Arvioinnin laadunarviointi

3.1 SUUNNITTELUTILANTEEN ANALYYSI

Vaikutusten arviointi joudutaan aina rakentamaan kunkin arviointitilanteen erityisvaatimusten mukaisesti. Tämän vuoksi arviointia suunniteltaessa on suunnittelutilanne analysoitava huolellisesti. Huomioon otettavia tekijöitä ovat:

- Lainsäädännön vaatimukset: sovelletaanko SOVA -lain mukaista määramuotoista ympäristöarviointia vai yleistä arviointivelvollisuutta; onko muita huomioonotettavia säädöksiä ja hallinnollisia määräyksiä.
- Erilaiset tilannetekijät: esimerkiksi suunnitelman sisältö, suunnitelman valmistelu- ja toteutusprosessin ominaisuudet, organisaatio ja resurssit sekä osapuolet, näkemykset ja julkinen keskustelu.

ERILAISIA TILANNETEKIJÖITÄ

Suunnitelman sisältö

- **Suunnitelman yksityiskohtaisuus ja laajuus.** Esimerkiksi: mitä yksityiskohtaisempi suunnitelma on, sitä yksityiskohtaisemmin myös vaikutusten arviointi on usein syytä tehdä.
- **Suunnitelman johdonmukaisuus.** Esimerkiksi: mitä johdonmukaisempi suunnitelma on, sitä paremmat ovat edellytykset yhteisvaikutusten tarkastelulle, arvioinnin tulosten selkeälle esittämiselle sekä suunnitelmaa ja vaikutuksia koskevalle keskustelulle.
- **Suunnittelussa käsiteltävät vaihtoehdot.** Esimerkiksi: arviointi on sopeutettava sen mukaan, käsitelläänkö suunnitelman kokonaisvaihtoehtoja suunnitelman selkeissä luonnosvaiheissa vai käsitelläänkö suunnitelman osia koskevia vaihtoehtoja "juoksevasti" suunnittelun kuluessa.
- **Suunnitelman ala.** Esimerkiksi: laajojen poikkisektorillisten suunnitelmien vaikutusten arvioinneissa on erityishaasteena riittävän laaja-alaisen asiantuntemuksen varmistaminen sekä osasektoreiden välisten suhteiden ja yhteisvaikutusten tarkastelu.
- **Suunnitelman toteutumisen edellytykset ja todennäköisyys.** Esimerkiksi: mikäli suunnitelman toteutumiseen liittyy suuria epävarmuustekijöitä, niihin on vaikutusten arvioinnissa tärkeä kiinnittää erityistä huomiota.

Suunnitelman valmistelu- ja toteutusprosessin ominaisuudet

- **Kertaluonteisuus / jatkuvuus.** Esimerkiksi: toistuvissa prosesseissa on tärkeä pyrkiä hyödyntämään aiemmillä suunnittelukierroksilla tuotettua tietoa ja tuottamaan myöhempiä suunnittelukierroksia hyödyttävää tietoa.
- **Selkeys ja johdonmukaisuus.** Esimerkiksi: epäselvissä prosesseissa on erityisesti kiinnitettävä huomio vaikutusten arviointiprosessin johdonmukaisuuteen.
- **Vaiheistus ja kesto.** Esimerkiksi: nopeatempoisessa suunnittelussa vaikutusten arvioinnin oikea ajoitus on erityisen haastava tehtävä.
- **Suunnittelu paperina vs. prosessina.** Esimerkiksi: mikäli osapuolten aktiivointia ja erilaisten toiminta- ja yhteistyöprosessien käynnistämistä korostetaan suunnitelman valmistelun tavoitteina varsinaisen suunnitelmapaperin rinnalla, saattaa olla perusteltua korostaa niitä myös vaikutusten arvioinnin tavoitteina.
- **Pilotti- vs. rutiinarviointi.** Esimerkiksi: mikäli kyseessä on vaikutusten arvioinnin kehittämiseen tähtäävä pilottiprosessi, uusien työtapojen kokeileminen ja arvioinnin laadun arviointi ovat korostuneessa asemassa.

ERILAISIA TILANNETEKIJÖITÄ (jatkuu)

Organisaatio ja resurssit

- **Suunnitelman rooli organisaation toiminnassa ja suunnittelujärjestelmässä.** Esimerkiksi: organisaation toimintaa merkittävästi ohjaavan suunnitelman vaikutusten arvioinnissa saattaa olla erityisen tärkeä arvioida suunnitelman vaikutusta organisaation muuhun toimintaan.
- **Organisaation toimintakulttuurit.** Esimerkiksi: jos organisaation suunnittelukulttuuria leimaa ennalta sovittujen ratkaisujen ajaminen sekä tapa välttää avointa vuorovaikutusta ja vaihtoehtoisten ratkaisujen käsittelyä, on vaikutusten arvioinnissa syytä kiinnittää erityistä huomiota vuorovaikutukseen ja vaihtoehtojen käsittelyyn.
- **Arviointia tukeva muut toiminta.** Esimerkiksi: mikäli suunnitelmasta ja sen vaikutuksista sekä toimintaympäristön muutoksista tuotetaan runsaasti käytökelpoista tietoa muussa yhteydessä, uuden perustiedon hankinnan rooli ei vaikutusten arvioinnissa ole kovin merkittävä.
- **Käytettävissä olevat tiedot ja taidot, raha ja muut resurssit.** Esimerkiksi: mikäli vaikutusten arviointiin on käytettävissä vähän resursseja, olennaiseen keskittyminen sekä resurssitehokkaiden työtapojen ja menetelmien soveltaminen on välttämätöntä.

Osapuolet, näkemykset, keskustelu

- **Osapuolet ja osapuolten resurssit.** Esimerkiksi: vuorovaikutuksen menetelmät on syytä valita sen mukaan, kuinka paljon keskeisiä osapuolia on ja millaisia niiden osallistumisresurssit ovat.
- **Keskustelu- ja yhteistyökulttuuri sekä osapuolten suunnittelua, toisiaan ja suunnittelevaa organisaatiota koskevat näkemykset.** Esimerkiksi: kovin ristiriitaisissa suunnittelutilanteissa vaikutusten arvioinnin tavoitteena on usein syytä korostaa ristiriitojen käsittelyä.

3.2 ARVIOINNIN TAVOITTEIDEN ASETTAMINEN

Vaikutusten arvioinnin tavoitteilla määritetään se, mihin arvioinnilla pyritään. Tavoitteet ovat arvioinnin käytännön toteutuksen lähtökohtana.

Tavoitteet on tärkeä asettaa selkeästi arviointia suunniteltaessa. Kussakin arvioinnissa tavoitteet on asetettava tilanteen erityisvaatimusten mukaisesti. Koska arvioinnin tavoitteet ovat yleensä varsin yleispiirteisiä, niitä joudutaan tulkitsemaan ja konkretisoimaan käytännön arviointityössä.

Koska tavoitteet liittyvät monin tavoin toisiinsa, niitä ei ole useinkaan kovin mielekästä tarkastella täysin erillään toisistaan. Esimerkiksi kansalaisten osallistumismahdollisuuksien lisääminen voi olla samalla sekä yksi arvioinnin perimmäisistä tavoitteista että keino tuottaa laadukasta vaikutustietoa.

Arvioinnin tavoitteet voidaan ryhmitellä keskeisiin ja muihin tavoitteisiin. Keskeiset tavoitteet ovat mukana käytännössä kaikissa arviointitilanteissa - muodossa tai toisessa. Muita tavoitteita asetetaan tilannekohtaisesti.

3.2.1 KESKEISET TAVOITTEET

Suunnittelun, päätöksenteon ja julkisen keskustelun tukeminen

On arvioinnin ”ydintavoite”, jota useimmat muut tavoitteet toteuttavat.

Suunnitelman sisällön kehittäminen

Arvioinnin avulla pyritään tukemaan erityisesti suunnitelman tavoitteiden asettamista ja toimenpiteiden määrittämistä. Tavoitteena voi olla myös suunnitelman sisällön ”teknisempi” kehittäminen. Tällöin pyritään parantamaan esimerkiksi suunnitelman johdonmukaisuutta ja havainnollisuutta.

Vaikutustiedon tuottaminen

On perusedellytys monien muiden tavoitteiden saavuttamiselle.

Vaihtoehtoja koskevan informaation tuottaminen

Vaihtoehtojen tarkastelu auttaa kartoittamaan suunnittelun ”liikkumavaraa”, selkeyttämään valintatilanteita ja tekemään perusteltuja valintoja. Vaihtoehtojen tarkastelu myös tukee osallistumista, yhteistyötä ja ristiriitojen käsittelyä.

Olennaista on arvioida vaihtoehtojen vaikutuksia ja verrata vaihtoehtoja toisiinsa. Vaikutusten arvioinnin yhteydessä voidaan myös muodostaa vaihtoehtoja tai osallistua niiden muodostamiseen.

Osallistumisen ja yhteistyön tukeminen sekä ristiriitojen käsittely

Erityisesti kansalaisten ja etutahojen osallistumismahdollisuuksien lisääminen asetetaan useimmiten yhdeksi arvioinnin keskeiseksi tavoitteeksi. Tavoitteena voi olla varsinaisten vaikutusmahdollisuuksien lisääminen tai ”teknisemmin” osallistumistilaisuuksien tarjoaminen. Tavoitteena voi olla myös muiden tahojen, kuten suunnittelijoiden, päätöksentekijöiden, suunnitelman

toteuttajien, viranomaisten ja asiantuntijoiden osallistumisen ja yhteistyön tukeminen.

Arviointi voi tukea julkista keskustelua tuomalla siihen perustellun tiedon ohella myös uusia ideoita ja kokonaan uudenlaisia näkökulmia.

Kun tavoitteena on ristiriitojen käsittely, pyritään esimerkiksi korjaamaan ristiriitoja aiheuttavat väärinkäsitykset ja tiedon puutteet, muuttamaan asenteita sekä etsimään osapuolia tyydyttäviä ratkaisuja.

3.2.2 MUITA TAVOITTEITA

Muun kuin vaikutuksia koskevan tiedon tuottaminen

Arvioinnin tavoitteeksi voidaan asettaa myös muun kuin vaikutuksia koskevan tiedon tuottaminen – tukemaan joko varsinaista vaikutusten selvittämistä tai muulla tavoin suunnitelman valmistelua, toteutusta ja seurantaa. Tieto voi koskea esimerkiksi suunnitelman toimenpiteiden toteutumisedellytyksiä.

Lainsäädännön vaatimusten täyttäminen

Arvioinnin tavoitteeksi voidaan asettaa lainsäädännön vaatimusten täyttäminen.

Oppimisen ja asenteiden muutoksen tukeminen

Erilaisia oppimiseen ja asenteiden muutokseen liittyviä tavoitteita ovat esimerkiksi suunnitelman hyväksyttävyyden lisääminen sekä osapuolten aktiivointi ja sitouttaminen toimintaan. Tavoitteet voivat koskea kaikkia osapuolia. Oppiminen ja asenteiden muutos voidaan nähdä sekä tavoitteina sinänsä että keinona tukea muiden tavoitteiden toteutumista.

Toteutuksen ja seurannan tukeminen

Arvioinnin avulla voidaan tukea toteutusta esimerkiksi tuottamalla tietoa suunnitelman vaihtoehtoisten toteutustapojen vaikutuksista ja toteutumisedellytyksistä sekä haitallisten vaikutusten lieventämistoimenpiteistä. Lisäksi arviointia voidaan käyttää hyväksi pyrittäessä laatimaan mahdollisimman toteuttamiskelpoinen suunnitelma – eli suunnitelma, joka on mahdollisimman realistinen, konkreettinen ja ristiriidaton, jonka keskeiset tahot voivat hyväksyä ja jonka toteuttamiseen keskeiset toteuttajatahot ovat sitoutuneet.

Arvioinnin yhteydessä voidaan tukea suunnitelman ja sen vaikutusten seurantaa ottamalla kantaa erityisesti siihen, mitä asioita tulisi seurata ja miten.

Muun suunnittelun, päätöksenteon ja julkisen keskustelun tukeminen

Edellä kuvatut tavoitteet liittyvät pitkälti arvioinnin kohteena olevan suunnitelman valmisteluun ja toteutukseen. Arvioinnin tavoitteeksi voidaan asettaa myös muun suunnittelun, päätöksenteon ja julkisen keskustelun tukeminen. Arviointi voi esimerkiksi ohjata ja tukea alemman tason suunnitelmien vaikutusten arviointeja ja tuottaa informaatiota ylemmän tason suunnitelmien vaikutusten arviointien tueksi. Arvioinnin tavoitteena voi olla myös esimerkiksi suunnitteluorganisaation kehittämisen tai erilaisten keskustelu- ja yhteistyökulttuureiden tukeminen.

3.3 ARVIOINNIN ORGANISOINTI

Arviointia organisoitaessa on ratkaistava ketkä osallistuvat arvioinnin varsinaiseen tekemiseen ja miten heidän työnjakonsa järjestetään sekä miten arvioinnin resursointi järjestetään. Arvioinnista vastaavien keskinäisellä työnjaolla on usein ratkaiseva merkitys arvioinnin onnistumiselle. Laadukas arviointi edellyttää, että tarvittavia resursseja on riittävästi ja että ne on suunnattu oikein. Arvioinnin organisointiin liittyvät ratkaisut kannattaa yleensä tehdä mahdollisimman pitkälle arvioinnin suunnitteluvaiheessa.

Suunnitelmien laadinnasta vastaavilla organisaatioilla on tärkeä rooli arvioinnin tukijana. Yksittäisissä suunnittelutilanteissa organisaatiot tekevät keskeisiä vaikutusten arviointia koskevia ratkaisuja - esimerkiksi arvioinnin resursointiin liittyen. Laajemmin suunnitteleva organisaatio voi vaikuttaa arviointien tekemiseen kehittämällä suunnittelu- ja arviointikäytäntöjä.

3.3.1 TYÖNJAKO

Seuraavaan on koottu arvioinnin työnjakoa koskevia keskeisiä periaatteita:

- Suunnitelmasta vastaavalla viranomaisella on aina yleisvastuu arvioinnin tekemisestä. On kuitenkin tilannekohtaisesti ratkaistava, ketkä osallistuvat arvioinnin varsinaiseen tekemiseen ja miten heidän työnjakonsa järjestetään.
- Vaikutusten arvioinnin tekemisestä vastaavien työnjaon on oltava selkeää ja yhteistyön tiivistä. Tiivis tiimityö tarjoaa usein parhaat edellytykset laadukkaalle vaikutusten arvioinnille.
- Joissain tilanteissa saattaa olla perusteltua erottaa hyvinkin selkeitä tehtäväkokonaisuuksia koskevia vastuita. Tällöin tiivis yhteistyö muiden kanssa on tärkeää.
- Koska eri ihmisten laatimien ja kovin erillisten arviointien yhdenmukainen ja johdonmukainen toteuttaminen on hyvin vaikeaa, arvioinnin jakamista kovin voimakkaasti erilaisten vaikutustyyppien tai suunnitelman osien erillisiksi arvioinneiksi on syytä välttää. Lisäksi suunnitelman eri osien vaikutukset ja erilaiset vaikutustyypit liittyvät usein niin vahvasti toisiinsa, että niiden mielekäs arviointi erillään ei ole mahdollista.
- Arviointi on koordinoitava kunnolla, etenkin silloin, kun arvioinnin teki-jöitä on useita ja tehtävät ovat suhteellisen erillisiä.
- Suunnittelijoiden on tärkeä osallistua ainakin jollakin tavalla vaikutusten arviointiin, koska he tuntevat hyvin suunnitelman ja suunnitteluprosessin ja koska heillä on keskeinen rooli arvioinnin tulosten huomioonottamisessa.
- Ulkopuolisten osallistuminen vaikutusten arvioinnin toteutukseen on usein perusteltua, etenkin silloin, kun tarvitaan vaikutuksia tai vaikutusten arvioinnin käytännön toteutusta koskevaa ulkopuolista erityisasiantuntemusta tai kun halutaan varmistaa vaikutusten arvioinnin kriittisyys ja tasapuolisuus. Ulkopuoliset tahot ovat usein konsultteja ja tutkimuslaitosten edustajia.

3.3.2 ERILAISIA TYÖNJAKOTAPOJA

A) Suunnittelija tekee tai suunnittelijat tekevät arvioinnin pääosin itse.

- Suunnittelijoilla on suunnitelman sisältöä ja prosessia koskeva asiantuntemus. On tärkeää, että suunnittelijoilla on myös riittävä vaikutusarvioinnin asiantuntemus sekä riittävästi aikaresursseja arvioinnin tekemiseen. Muiden tahojen aktiivinen osallistuminen arviointiin on ensiarvoisen tärkeää.

B) Ulkopuolinen tai suunnittelevan organisaation oma vaikutusarvioinnin asiantuntija vastaa pääosaltaan arvioinnin tekemisestä ja arvioinnin koordinoimisesta.

- Asiantuntijalla on vaikutusten arvioinnin erityisasiantuntemus. On tärkeää, että arviointiasiantuntijalla on myös riittävä suunnitelman sisältöä koskeva asiantuntemus. Jotta arviointi ei jäisi suunnittelusta irralliseksi, yhteyden suunnittelijoihin on oltava kiinteä.

C) Arvioinnin yhteydessä teetetään erillisiä konsulttiselvityksiä.

- Arvioinnin tukena voidaan teettää erillisiä konsulttiselvityksiä, riippumatta siitä, vastaako varsinaisesta arvioinnista suunnittelija, suunnittelevan organisaation vaikutusarviointiasiantuntija tai konsultti. Erillisten konsulttiselvitysten käyttö varsinaisen arvioinnin tukena on usein perusteltua silloin, kun tarvitaan tiettyjä vaikutuksia koskevaa erityisasiantuntemusta. Erillisselvitykset jäävät kuitenkin helposti suunnittelusta irrallisiksi. On esimerkiksi vaara, että ne eivät tuota riittävän käyttökelpoisia tuloksia tai sinänsä käyttökelpoisia tuloksia ei hyödynnetä suunnittelussa. Tämän vuoksi erillisselvitysten tehtävänanto ja suuntaaminen on tärkeitä.
- Mikäli arviointi koostuu pelkästään erillisselvityksistä, on vaikea - tai usein käytännössä mahdotonta - tehdä arviointi johdonmukaisesti ja kattavasti. Myös vaikutuksia koskevan kokonaiskuvan saaminen on vaikeaa.

3.3.3 RESURSOINTI

Periaatteita

- On varmistettava että arviointiin on käytettävissä riittävästi resursseja ja että ne on suunnattu oikein. Jos esimerkiksi laaja-alaisella ja intensiivisellä asiantuntijayhteistyöllä on keskeinen rooli arvioinnissa, resursseja on kohdennettava erityisesti sen järjestämiseen.
- Resurssit voivat myös jossain määrin korvata toisiaan. Esimerkiksi hyvät tiedolliset ja taidolliset valmiudet auttavat säästämään aikaa ja rahaa.
- Arviointiin on hyvä ottaa mukaan henkilöitä, joilla on erilaisia tiedollisia ja taidollisia valmiuksia.
- Resursointi on tärkeä ottaa huomioon jo arvioinnin suunnittelun yhteydessä. Arvioinnin kunnollinen suunnittelu auttaa sekä säästämään resursseja että kohdentamaan niitä oikein.

Arvioinnissa tarvittavia resursseja

- Raha
- Aika. Esimerkiksi arvioinnin tekijöiden käytettävissä oleva työaika sekä arviointiin ja sen eri vaiheisiin käytettävissä oleva kokonaisaika.
- Koneet ja laitteet, tietokoneohjelmat yms.
- Vaikutusten arvioinnin toteuttamiseen liittyvät tiedolliset ja taidolliset valmiudet. Esimerkiksi vaikutusten arvioinnin kokonaisuuden hallinnan, yksittäisten osatehtävien toteuttamisen sekä menetelmien soveltamisen edellyttämät tiedolliset ja taidolliset valmiudet; erilaisiin vaikutuksiin liittyvä asiantuntemus.
- Suunnitelman sisältöä sekä suunnitelman valmisteluprosessia ja organisaatiota koskevat tiedolliset ja taidolliset valmiudet. Esimerkiksi suunnitelman aihepiiriin ja mahdollisten vaihtoehtojen ratkaisujen tuntemus sekä suunnittelukäytäntöjen ja organisaation suunnittelukulttuurin tuntemus.
- Vuorovaikutuksen järjestämistä koskevat tiedolliset ja taidolliset valmiudet. Esimerkiksi erilaisten vuorovaikutusmenetelmien ja ryhmätyötekniikoiden soveltamisen edellyttämät valmiudet.
- Sosiaaliset vuorovaikutustaidot. Esimerkiksi kyky toimia erilaisten ihmisten kanssa ja ristiriitojen sietokyky.
- Asenteelliset valmiudet. Esimerkiksi suhtautuminen muihin osapuoliin, suunnittelevaan organisaatioon, suunnitelman sisällöllisiin kysymyksiin, vaikutusten arviointiin ja vuorovaikutukseen. Myös yleiset edellytykset toimia johdonmukaisesti ja järjestelmällisesti, tasapuolisesti ja joustavasti.

3.3.4 SUUNNITTELEVA ORGANISAATIO ARVIOINNIN TUKIJANA

Suunnitteleva organisaatio voi edesauttaa laadukkaiden arviointien tekemistä mm. seuraavilla tavoilla:

Vaikutusten arviointi otetaan organisaatiossa vakavasti.

Arviointi mielletään suunnitelmien valmistelun tärkeäksi ja hyödylliseksi apuvälineeksi. Tämä koskee käytännön suunnittelijoiden ohella myös suunnittelusta ja sen kehittämisestä vastaavia.

Vaikutusten arviointeja tuetaan ja kehitetään koordinoitusti.

Kun organisaatiossa tehdään paljon suunnitelmia, voidaan organisaatiossa esimerkiksi nimetä vaikutusten arvioinnin yhteyshenkilö tai koordinaattori tai yhteistyöryhmä.

Vaikutusten arviointia koskeva osaaminen valjastetaan tehokkaasti hyötykäyttöön.

Voidaan esimerkiksi kouluttaa vaikutusten arviointien asiantuntijoita ”sisäisiä konsultteja”, jotka osallistuvat arviointeihin tekemiseen ja kehittämiseen. On kuitenkin tärkeä varmistaa, että arviointiosaaminen ei rajoitu liian harvoille. Arviointiimien kokoaminen eri yksiköissä ja erilaisissa tehtävissä toimivista toisaalta auttaa kokoamaan monipuolista osaamista arvioinnin käyttöön ja toisaalta tukee arviointiosaamisen leviämistä organisaation sisällä. Ulkopuolinen konsultti voi arvioida vaikutusten arviointien tilaa ja kehittämistä.

tarpeita, kouluttaa ja kehittää arviointikäytäntöjä - yhteistyössä suunnitteluorganisaation kanssa.

Selkeitä käytännön toimintatapoja ja työkaluja kehitetään ja otetaan käyttöön.

Erityisen hyödyllistä on organisaation yhteisten ja rutinoitujen toimintatapojen ja työkalujen luominen. Niitä ovat esimerkiksi prosessimallit, muistilistat ja tulostuspohjat. Yhteiset toimintatavat ja työkalut lisäävät arviointien yhtenäisyyttä sekä ylipäätään tukevat laadun tekemistä. Ne myös tuovat organisaation arviointikäytäntöihin jatkuvuutta, sillä ne vähentävät riippuvuutta yksittäisten henkilöiden arviointiasiantuntemuksesta. On kuitenkin huolehdittava, että tilannekohtaiselle soveltamiselle jätetään riittävästi tilaa. Olisi hyvä kokeilla hyvinkin ennakkoluulottomasti ja luovasti aivan uudenlaisiakin työtapoja.

Arviointien kehittämisen tukena käytetään arviointien laadunarvioiteja sekä kehittämishankkeita.

Esimerkiksi yksittäisessä organisaatiossa tai koko hallinnonalalla voidaan tehdä arvio suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arvioinnin sen hetkisestä tilanteesta ja kehittämistarpeista. Erityisen hedelmällisiä ovat sellaiset kokeiluhankkeet, joissa konkreettisissa suunnittelutilanteissa kehitetään, sovelletaan ja arvioidaan vaikutusten arvioinnin toimintatapoja ja työkaluja. Kokeiluhankkeisiin on mahdollista liittää myös koulutuksellista ainesta. Tällaiset kokeiluhankkeet auttavat liittämään kehittämistyötä käytännön arviointiin ja suunnittelun sekä toisaalta tukevat arvioinnista ja suunnittelusta vastaavien ”tekemällä oppimista”.

Kehitetään suunnittelun sisältöjä ja prosesseja.

Tämä parantaa laadukkaiden vaikutusten arviointien toteutusedellytyksiä. Usein onkin mielekkäintä kehittää kokonaisvaltaisesti koko suunnitteluprosessia – ja vaikutusten arviointia sen osana.

3.4 ARVIOINNIN TOTEUTUKSEN SUUNNITTELU

Vaikutusten arvioinnin varsinaista toteutusta suunniteltaessa määritetään mitä missäkin vaiheessa tehdään, miksi ja miten. Suunnittelutilanteen analyysi ja arvioinnille asetetut tavoitteet ovat lähtökohtana suunniteltaessa arvioinnin toteutusta.

Arvioinnin toteutusta suunniteltaessa rakennetaan arviointiprosessin kokonaisuus ("arvioinnin juoni") sekä tehdään arvioinnin yksittäisiä tehtäviä koskevia ratkaisuja.

Arviointiprosessin kokonaisuutta rakennettaessa määritetään arvioinnin vaiheet ja liittyminen suunnitelman valmisteluun sekä vuorovaikutuksen rooli arvioinnin ja suunnittelun eri vaiheissa. Lisäksi laaditaan arvioinnin aikataulu.

Yksityiskohtaisemmat ratkaisut voivat koskea esimerkiksi sitä, millaisia tietolähteitä ja menetelmiä käytetään, miten vuorovaikutus eri vaiheissa järjestetään sekä mitä raportoidaan, missä vaiheessa ja miten. Toteutusta yksityiskohtaisesti suunniteltaessa otetaan kantaa myös siihen, kuka erilaisia tehtäviä hoitaa arvioinnin eri vaiheissa.

Katso arvioinnin suunnittelun muistilista sivulla 10.

3.5 ARVIOINNIN KOHTEEN MÄÄRITTÄMINEN

Suunnitelma mahdollisine vaihtoehtoineen on vaikutusten arvioinnin kohde. Arvioinnin kohdetta määritettäessä joudutaan ratkaisemaan erityisesti:

- Millaisia suunnitelman osia arvioidaan?
- Millaisia suunnitelmaa koskevia vaihtoehtoja arvioidaan?
- Miten suunnitelmaa ja sen vaihtoehtoja verrataan nykytilaan ja kehitykseen ilman uutta suunnitelmaa?

Arvioinnin kohteeseen otetaan kantaa yleensä arvioinnin suunnittelun yhteydessä. Lisäksi arvioinnin kohdetta koskevia ratkaisuja joudutaan usein tekemään myös myöhemmin "arviointikierrosten" yhteydessä: arvioitaessa suunnitelman erilaisia luonnoksia ja valmista suunnitelmaa. Esimerkiksi valmistelun edetessä suunnitelmaan saatetaan liittää uusia toimenpiteitä ja muodostaa kokonaan uusia vaihtoehtoja, jotka on arvioitava.

Keskeisiä periaatteita

Arviointi on tärkeä kohdistaa sellaisiin suunnitelman osiin, joilla saattaa olla merkittäviä vaikutuksia tai joihin saattaa liittyä olennaisia näkemyseroja.

Arvioinnin kohdetta koskevat ratkaisut on tehtävä tilannekohtaisesti. Esimerkiksi yksityiskohtainen ja laaja toimenpideohjelma edellyttää todennäköisesti erilaisia ratkaisuja kuin yleispiirteinen politiikkalinjaus.

Suunnitteluvaihtoehdot on pyrittävä muodostamaan siten, että päästään arvioimaan keskeisiä suunnitelmaa koskevia valintatilanteita. Niitä ovat etenkin sellaiset, joihin liittyy merkittäviä vaikutuksia ja näkemyseroja.

Vaihtoehtojen on oltava tasapuolisia ja ymmärrettäviä. Tasapuolisuus tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että vaihtoehtoja ei muodosteta ja kuvata tarkoitushakuisesti sekä sitä, että osapuolten tärkeinä pitämät ratkaisut sisältyvät vaihtoehtoihin. Vaihtoehtojen muodostaminen yhtenäisten periaatteiden mukaisesti auttaa vähentämään tarkoitushakuisuutta ja myös luo pohjan johdonmukaiselle vaikutusten selvittämiselle.

Usein verrataan suunnitelmaa ja sen vaihtoehtoja sekä nykytilaan että tulevaan kehitykseen ilman uutta suunnitelmaa.

3.5.1 SUUNNITELMA ARVIOINNIN KOHTEENA

Arvioitaessa erilaisia suunnitelmaa koskevia luonnoksia tai valmista suunnitelmaa, arvioinnin kohteena voi olla koko suunnitelma, yksittäiset tavoitteet ja toimenpiteet sekä laajemmat suunnitelman osakokonaisuudet.

Koko suunnitelma. Suunnitelmaa on aina perusteltua arvioida kokonaisuutena. Tällöin saadaan kokonaiskuva vaikutuksista sekä suunnitelman osien yhteisvaikutuksista. Esimerkiksi arvioitaessa kaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelmaa kokonaisuudessaan saadaan selville kaikkien suunnitelmaan sisältyvien toimenpiteiden yhteisvaikutus liikenteen päästöihin.

Suunnitelman arviointi ei kuitenkaan ole mahdollista arvioimatta edes jollakin tavalla suunnitelman osia. Osat voivat olla yksittäisiä tavoitteita ja toimenpiteitä tai laajempia osakokonaisuuksia.

Yksittäiset tavoitteet ja toimenpiteet. Yksittäisten tavoitteiden ja toimenpiteiden arviointi auttaa tuottamaan yksityiskohtaista ja konkreettista vaikutustietoa sekä myös identifioimaan vaikutusten aiheuttajat. Toisaalta lukuisten suunnitelman yksityiskohtien kovin seikkaperäinen arviointi vaatii paljon resursseja. Lisäksi arvioinnin hallinta saattaa olla vaikeaa ja olennaiset asiat saattavat hukkua epäolennaisten joukkoon.

Vaikutusten arvioinnin on ennen kaikkea tuotettava tietoa suunnitelman toimenpiteiden vaikutuksista, sillä suunnitelman vaikutukset konkretisoituvat vasta toimenpiteiden toteuttamisen kautta. Tavoitteiden vaikutusten arvioinnin tarve joudutaan tilannekohtaisesti harkitsemaan. Esimerkiksi yleisessä politiikkalinjauksessa tavoitteiden vaikutusten arviointi on tärkeää.

Suunnitelman osakokonaisuudet voivat olla esimerkiksi toimenpideryhmiä tai suunnitelman laajempia osastrategioita. Laajempia osakokonaisuuksia arvioitaessa on helpompi keskittyä olennaiseen ja muodostaa kokonaiskuva vaikutuksista. Lisäksi resurssien tarve on usein vähäisempi. Toisaalta arvioitaessa laajoja kokonaisuuksia vaikutustieto saattaa jäädä liian yleiseksi.

Mitä laajempi ja monitahoisempi arvioitava suunnitelma on ja mitä vähemmän resursseja on käytettävissä, sitä perustellumpaa on keskittyä arvioimaan suunnitelman laajempia osakokonaisuuksia – ja välttää kovin yksityiskohtaista lukuisten yksittäisten toimenpiteiden ja tavoitteiden arviointia.

Pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelman (2002) luonnosvaiheen vaikutusten arvioinnin yhteydessä arvioitiin myös toimenpideryhmiä kootusti. Arvioinnissa koottiin yhteenvetotaulukoon suunnitelmaluonnokseen sisältyvien ratahankkeiden, tiehankkeiden sekä liikennepoliittisten toimien vaikutukset suhteessa suunnitelmalle asetettuihin tavoitteisiin. Seuraavalla sivulla on alueiden ja yhdyskuntien kehittämiseen kohdistuvia vaikutuksia koskeva osa taulukosta. Vaikutukset on tiivistetty seitsemänsäseen luokitukseen. (ks. kuva sivulla 31.)

Laadukkaassa vaikutusten arvioinnissa tarkastellaan yleensä suunnitelman yksittäisten toimenpiteiden ja tavoitteiden, laajempien osakokonaisuuksien sekä koko suunnitelman vaikutuksia. Esimerkiksi arvioitaessa monitahoista ja useista hankkeista koostuvaa suunnitelmaa saattaa olla perusteltua arvioida suunnitelmaa suhteellisen yleisesti hankekokonaisuuksittain, tarkentaa arviointia erityisen merkittävien hankkeiden seikkaperäisemmällä arvioinnilla ja lopulta koota yhteen koko ohjelman yhteisvaikutukset.

Usein perusteltua arvioida myös erilaisia suunnitelman toteutustapoja:

- tunnistaa suunnitelman erilaisia toteutustapoja konkreettisemmin, kuin mitä suunnitelmassa on esitetty - ja arvioida näiden toteutustapojen vaikutuksia sekä
- tunnistaa mahdollisia tilanteita, joissa vain osa suunnitelmasta toteutuu tai suunnitelman eri osat toteutuvat erilaisella aikataululla – ja arvioida tällaisten tilanteiden vaikutuksia.

Suunnitelman toteutustapojen arviointi on perusteltua etenkin silloin, kun suunnitelma on kovin yleisluontoinen tai kun suunnitelman toteutumiseen liittyy merkittävää epävarmuutta. Suunnitelman toteutustapoja koskevaa tietoa voidaan hyödyntää suunnitelmaa laadittaessa, esimerkiksi suunnitelman konkretisoinnin sekä haittojen lieventämisen ja ehkäisyn tukena. Tietoa voidaan hyödyntää myös suunnitelman toteutusvaiheessa tehtäessä toteutustapaa koskevia ratkaisuja.

Suunnitelman toteutustapoja arvioitaessa olisi erityisen tärkeä löytää ne toteutustavat ja suunnitelman epätäydellisestä toteutumisesta johtuvat tilanteet, joista saattaa aiheutua merkittäviä vaikutuksia.

ESIMERKKI SUUNNITELMAN OSAKOKONAISUUKSIEN ARVIOINNISTA

(Pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelman vaikutusten arviointi. 2020. YTV. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja B 2002:10. s.69.)

	Ratahankkeet Marja-rata, metro Matinkylään, Espoon kaupunkirata	Tiehankeet Hakaniementie, Kehä I, Kehä II, Kehä III, säteittäiset pääväylät	Liikennepoliittiset toimet Joukkoliikenteen ja liityntäpysäköinnin kehittäminen, kameravalvonta, pyöräilyn edistäminen
...	...	...	...
Alueiden ja yhdyskuntien kehittäminen			
- Joukko- ja kevyttä liikennettä tukeva yhdyskuntarakenne	+++	0	+
- Aluekeskusten elinvoimaisuus	+	?	+
- Yhdyskuntarakenteen hajautumisen ehkäiseminen	++	?	+
- Elinympäristön toimivuus, turvallisuus, terveellisyys ja viihtyisyys	+	0	++
- Liikenneväylien estevaikutus	-	-	++
- Kaupunkikuva ja kulttuurimaisema	-	-	+
- Viheralueverkoston yhtenäisyys	-	-	0
Vaikutukset luontoon			
...	...	...	...

Hankkeen vaikutus tavoitteeseen on:

+++	Erittäin selvästi positiivinen, vaikuttaa yksinään kokonaisuuteen
++	Selvästi positiivinen, vaikuttaa jonkin verran kokonaisuuteen
+	Lievästi positiivinen, ei yksinään vaikuta kokonaisuuteen
0	Neutraali, merkityksetön
-	Lievästi negatiivinen, ei yksinään vaikuta kokonaisuuteen
--	Selvästi negatiivinen, vaikuttaa jonkin verran kokonaisuuteen
---	Erittäin negatiivinen, vaikuttaa yksinäänkin kokonaisuuteen
?	Tiedot eivät riitä määrittämään vaikutuksen suuntaa

3.5.2 VAIHTOEHDOT

Koko suunnitelmaa koskevat vaihtoehdot

Koko suunnitelmaa koskevien vaihtoehtojen muodostaminen mahdollistaa suunnitelman arvioinnin ja vaihtoehtojen ratkaisujen tarkastelun johdonmukaisena kokonaisuutena.

Koko suunnitelmaa koskevat vaihtoehdot voivat olla yleisluonteisia suunnitelman peruslinjausvaihtoehtoja tai hyvinkin kattavia ja yksityiskohtaisia vaihtoehtoja.

- Peruslinjauksia koskevat vaihtoehdot ovat käyttökelpoisia etenkin silloin, kun halutaan tarkastella kootusti suunnitelman keskeisiä linjavalintoja suunnittelun alkuvaiheessa.
- Kattavat ja yksityiskohtaiset vaihtoehdot puolestaan mahdollistavat hyvinkin seikkaperäisen ja konkreettisen arvioinnin. Niiden muodostaminen ja arviointi on tosin usein työlästä. Lisäksi olennaiset asiat saattavat hukkaa yksityiskohtien paljouteen – etenkin, jos vaihtoehdot ovat kovin laajoja ja monitahoisia.

Suunnitelman osia koskevat vaihtoehdot

Suunnitelman osia koskevat vaihtoehdot voivat koskea esimerkiksi yksittäisiä toimenpiteitä, toimenpidekokonaisuuksia tai vaikkapa suunnitelman osastrategioita.

Suunnitelman osia koskevien vaihtoehtojen avulla voidaan arviointia kohdistaa olennaisiin valintatilanteisiin. Osavaihtoehtoja on usein mahdollista arvioida yksityiskohtaisemmin ja hallitummin kuin koko suunnitelmaa koskevia vaihtoehtoja. Suunnitelman osia koskevia vaihtoehtoja voidaan tarkastella joko kootun suunnitelmaluonnoksen yhteydessä tai työstettäessä suunnitelmaa näiden välillä.

Sekä ääri vaihtoehtoja että välittäviä vaihtoehtoja voidaan hyödyntää työstettäessä suunnitelmaa ja tehtäessä suunnitelmaa koskevia ratkaisuja.

ÄÄRIVAIHTOEHDOT JA VÄLITTÄVÄT VAIHTOEHDOT

Ääri vaihtoehdot ovat luonteeltaan voimakkaasti toisistaan poikkeavia. Ääri vaihtoehtojen arviointi mahdollistaa toteuttamiskelvottomien vaihtoehtojen poisraajoamisen perustellusti ja avoimesti. Lisäksi ääri vaihtoehtojen avulla voidaan nostaa uusia ideoita ja ehdotuksia esiin. Näin ääri vaihtoehdot soveltuvat usein suunnitelman jatkotyöstämisen pohjaksi. Tosin pelkästään ääri vaihtoehtojen pohjalta saattaa suunnitelman jatkotyöstäminen olla hankalaa.

Välittävät vaihtoehdot ovat yleensä ääri vaihtoehtoja realistisempia ja toteuttamiskelpoisempia. Ne soveltuvat yleensä ääri vaihtoehtoja paremmin tilanteisiin, joissa tehdään selkeä valinta vaihtoehtojen välillä.

Ristiriitaisissa tilanteissa välittävät vaihtoehdot voivat tarjota aineksia kompromissiratkaisuille.

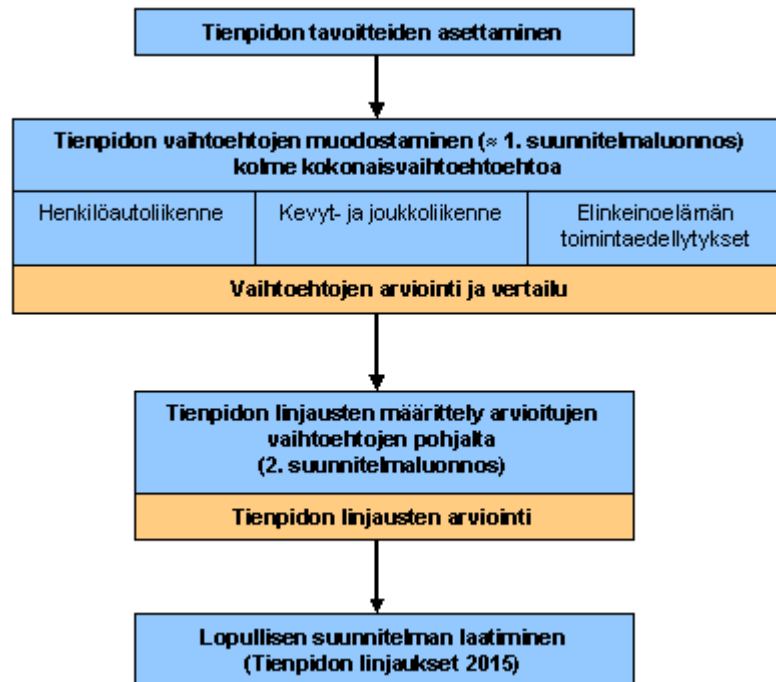
VALINTA JA TYÖSTÖ

Suunnitelmavaihtoehtoja voidaan käyttää kahdella tavalla suunnitelman laadinnassa:

- Vaihtoehtojen arvioinnin pohjalta suoritetaan selkeä valinta: osa vaihtoehtoista karsitaan jatkotyöstä pois. Valinnan pohjana olevien vaihtoehtojen olisi tärkeä olla johdonmukaisia ja sellaisenaan toteuttamiskelpoisia.
- Rakennetaan kokonaan uusi vaihtoehto (tai uusia vaihtoehtoja) arvioitujen vaihtoehtojen pohjalta. Tällöin usein riittää, että arvioitavat vaihtoehdot sisältävät muutamia käyttökelpoisia elementtejä: vaihtoehtojen ei välttämättä tarvitse olla täysin johdonmukaisia ja sellaisenaan toteuttamiskelpoisia. Koska useimmiten suunnitelma rakennetaan monenlaisista osista ja erilaisten kompromissien summana, suunnitelman työstäminen usean vaihtoehtoon aineksista johtaa usein parempaan lopputulokseen, kuin yhden vaihtoehtoon valinta muiden joukosta.

ESIMERKKI VAIHTOEHTOJEN ROOLISTA SUUNNITELMAN VALMISTELUSSA

Tienpidon linjaukset 2015 -suunnitelman valmistelun yhteydessä arvioitiin kolme kokonaisvaihtoehtoa. Vaihtoehtojen arvioinnin tukemana työstettiin luonnos tienpidon linjauksiksi. Sen arvioinnin pohjalta tienpidon linjaukset viimeisteltiin. (Tienpidon linjaukset 2015. Taustat. 2000. Tielaitos. Helsinki.)

3.5.3 NYKYTILA JA KEHITYS ILMAN SUUNNITELMAA

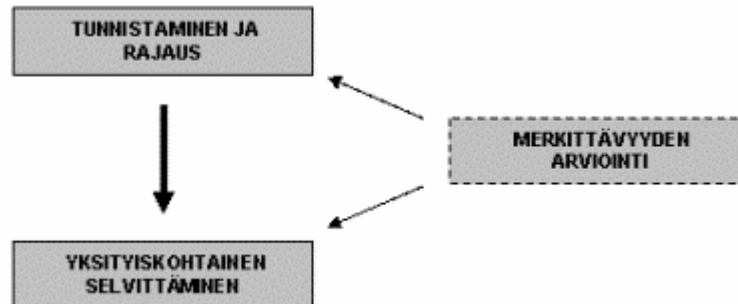
Suunnitelman ja mahdollisten suunnitteluvaihtoehtojen vaikutuksia verrataan käytännössä aina nykytilaan ja/tai tulevaan kehitykseen ilman suunnitelmaa. Aiemmin laaditun suunnitelman toteuttamisen jatkaminen ilman muutoksia on erityistapaus tulevasta kehityksestä ilman uutta suunnitelmaa.

Usein kannattaa verrata suunnitelmaa ja sen vaihtoehtoja sekä nykytilaan että tulevaan kehitykseen ilman suunnitelmaa. Suunnitelman vertaaminen tulevaan kehitykseen tuottaa arvokasta tietoa suunnitelman vaikutuksista verrattuna sellaiseen tulevaisuuteen, missä suunnitelmaa ei toteuteta. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun muutokset ovat nopeita tai suunnitelman aikajänne on pitkä.

Nykytilan ja tulevan kehityksen yhteydessä puhutaan joskus ns. 0-tilanteesta tai -vaihtoehdosta - varsin monissa eri merkityksissä. 0-tilanteella ja 0-vaihtoehdolla tarkoitetaan lähinnä joko nykytilaa tai tulevaa kehitystä ilman suunnitelmaa. 0+ -vaihtoehdolla puolestaan tarkoitetaan usein joko vanhan suunnitelman pohjalta suhteellisen vähäisin muutoksin laadittua uutta suunnitelmaa. Jälkimmäinenhän on itse asiassa varsinainen suunnitteluvaihtoehto.

3.6 VAIKUTUSTEN SELVITTÄMINEN

Vaikutusten laadukas selvittäminen on keskeistä koko vaikutusten arvioinnin onnistumiselle. Vaikutusten selvittämisen osatehtäviä ovat vaikutusten tunnistaminen ja rajaus, yksityiskohtainen selvittäminen sekä merkittävyyden arviointi. Vaikutuksia selvittäessä voidaan soveltaa monenlaisia tietolähteitä ja menetelmiä.

Arvioinnin on tuotettava tietoa suunnitelman ja mahdollisten vaihtoehtojen merkittävistä vaikutuksista. Jotta kaikki merkittävät vaikutukset saadaan arvioinnin piiriin, vaikutukset on ensin tunnistettava perusteellisesti ja sitten rajattava siten, että merkittäviä vaikutuksia ei rajaudu tarkastelun ulkopuolelle.

Arvioinnin kohteena oleva suunnitelma on usein laaja ja monitahoinen ja sen sisältö muuttuu useaan otteeseen valmistelun kuluessa. Vaikutuksia selvitetäänkin arvioinnissa monessa yhteydessä. Arvioinnin eri vaiheissa tapahtuvan erilaisten vaikutusten selvittämisen sekä erilaisten suunnitelman osien ja vaihtoehtojen vaikutusten selvittämisen on oltava johdonmukaista ja järjestelmällistä. Vaikutusten selvittämisen osatehtävien - tunnistamisen ja rajauksen, yksityiskohtaisen selvittämisen ja merkittävyyden arvioinnin - on myös muodostettava selkeä ja johdonmukaisesti etenevä kokonaisuus.

3.6.1 VAIKUTUSTEN TUNNISTAMINEN JA RAJAUS

Vaikutusten tunnistamisen tehtävänä on löytää kattavasti suunnitelman mahdolliset vaikutukset. Vaikutukset voivat olla:

- haitallisia sekä tavoiteltuja ja tavoittelemattomia myönteisiä
- välittömiä ja välillisiä
- kaikenlaisia - luonnonympäristöön, ihmisiin ja yhteisöihin sekä talouteen kohdistuvia.

Vaikutuksia tunnistetaan pääosin arvioinnin alkuvaiheessa. Usein vaikutuksia joudutaan tunnistamaan myös myöhemmin - etenkin mikäli suunnitelman sisältö muuttuu voimakkaasti valmistelun kuluessa.

Arvioinnin kuluessa on tarvittaessa oltava valmis ottamaan uusia vaikutuksia tarkasteltavaksi.

Vaikutusten rajaus on arvioinnin suuntaamista ja kohdentamista merkittäviin vaikutuksiin. Rajaus on tarpeen, koska yleensä ei ole mahdollista eikä mielekääntäkään arvioida kaikkia mahdollisia vaikutuksia yhtä perusteellisesti. Rajauksessa ratkaistaan mitkä vaikutuksista ovat niin vähämerkityksellisiä tai muuten sellaisia, että niiden yksityiskohtaisempi selvittäminen ei ole tarpeen ja mitkä vaikutuksista edellyttävät yksityiskohtaisempaa selvittämistä ja millaista.

Rajaus perustuu erityisesti käsitykseen vaikutusten merkittävydestä. Rajattaessa joudutaan ottamaan huomioon myös edellytykset selvittää ko. vaikutusta yksityiskohtaisemmin kyseisessä arvioinnissa.

Vaikutukset rajataan pääosin arvioinnin alkuvaiheessa. Usein vaikutuksia joudutaan rajaamaan myös myöhemmin.

Vaikutusten rajauksen periaatteita

Vaikutukset on rajattava perustellusti ja perustelut on tuotava selkeästi julki.

Yleensä on perusteltua tarkastella ainakin jollakin tasolla kaikenlaisia vaikutuksia - luonnonympäristöön, ihmisiin ja yhteisöihin sekä talouteen kohdistuvia. Laajan vaikutustyyppin rajaaminen kokonaisuudessaan tarkastelusta saattaa samalla jättää hyvinkin merkittäviä yksittäisiä vaikutuksia arvioinnin ulkopuolelle ja vaikeuttaa samalla myös rajattujen vaikutusten muihin vaikutuksiin kohdistuvien seurannaisvaikutusten tunnistamista ja selvittämistä.

Rajattaessa on otettava huomioon, että suunnitelman usean toimenpiteen vähämerkitykselliset vaikutukset saattavat kumuloidua merkittäviksi yhteisvaikutuksiksi ja näin ollen edellyttää yksityiskohtaisempaa selvittämistä.

Vaikutuksia rajataan joskus myös lähtökohtaisesti, jo ennen suunnitelman vaikutusten tunnistamista. Lähtökohtainen rajaus voidaan tehdä joko vaikutusten arvioinnin ulkopuolella tai arvioinnin alussa ennen vaikutusten tunnistamista. Lähtökohtainen rajaus ei ole perusteltua, sillä siihen liittyy aina riski merkittävien vaikutusten jäämisestä arvioinnin ulkopuolelle.

3.6.2 VAIKUTUSTEN YKSITYISKOHTAINEN SELVITTÄMINEN

Merkittäviä ja lisäselvityksiä edellyttäviä vaikutuksia tulee selvittää yksityiskohtaisemmin. Selvittämisen yksityiskohtaisuus voi vaihdella tilanteesta riippuen. Varsin usein vaikutuksia kyetään arvioimaan vain yleispiirteisesti - etenkin silloin, kun arvioitava suunnitelma on yleinen. Arvioinnin on tuotettava tietoa myös sellaisista mahdollisesti merkittävistä vaikutuksista, joista on vaikea tai mahdoton saada kovin seikkaperäistä ja varmaa tietoa.

Vaikutuksia tulee tarkastella johdonmukaisesti ja kattavasti erilaisten ominaisuuksien suhteen. Niitä ovat esimerkiksi:

- Suunta ja määrä: esimerkiksi kuinka paljon jokin tekijä lisääntyy tai vähenee, yleistyy tai harvinaistuu.
- Laajuus ja kohdentuminen: esimerkiksi kuinka laajalle alueelle, kuinka moneen ihmiseen ja mihin ihmisryhmiin vaikutus kohdentuu.
- Ajallinen kesto: esimerkiksi kuinka pitkä tai lyhytaikainen, palautuva tai palautumaton vaikutus on.
- Varmuus/epävarmuus: esimerkiksi kuinka todennäköisesti vaikutus ilmenee ja millaista epävarmuutta vaikutuksen ilmenemistapaan liittyy.

Pääsääntöisesti kukin vaikutus tulee esittää sille luonteenomaisella tavalla

Esimerkiksi päästöt on usein perusteltua esittää kvantitatiivisesti ja esimerkiksi viihtyvyyteen ja esteettisiin arvioihin liittyvät vaikutukset kvalitatiivisesti.

Kvalitatiivisesti ja kovin yleisesti esitettyjen suunnitelman osien vaikutuksia on mahdollista arvioida lähinnä kvalitatiivisesti. Kvantitatiivisten, selkeästi paikkaan sidottujen tai muutoin konkreettisten suunnitelman osien vaikutuksia taas saattaa monessa tilanteessa olla mahdollista arvioida myös kvantitatiivisesti.

Suunnitelman yhteisvaikutusten selvittäminen on tärkeää

Yhteisvaikutuksella tarkoitetaan suunnitelman osien vaikutusta samaan asiaan: esimerkiksi alueellisen jätesuunnitelman kaikkien toimenpiteiden yhteisvaikutusta kaatopaikkajätteen määrään. Yhteisvaikutusten selvittäminen

- tuottaa tietoa suunnitelman "summavaikutuksesta" - myös mahdollisesti eri suuntiin vaikuttavien suunnitelman osien yhteisvaikutuksista
- auttaa saamaan selville myös sellaiset vaikutukset, joiden merkittävyys käy ilmi vasta tarkasteltaessa suunnitelman osien vaikutusta yhdessä.

Yhteisvaikutusten selvittäminen pelkistyy harvoin yksinkertaiseksi yhteenlaskuksi: kysymys on useimmiten usean toimenpiteen vaikutuksen laadullisesta yhteenvedosta. Usein saatetaankin joutua tarkastelemaan rinnakkain kvalitatiivista ja kvantitatiivista informaatiota. Suunnitelman yksittäisten osien vaikutuksiin liittyvä epävarmuus myös kertautuu vaikutuksia yhdistettäessä.

Yhteisvaikutusten ohella on useimmiten syytä eritellä suunnitelman osakokonaisuuksien ja joissain tapauksissa myös yksittäisten toimenpiteiden ja tavoitteiden vaikutukset.

Vaikutusten käsittelyn on oltava tasapuolista. Toisia vaikutuksia ei saa liioitella ja toisia vähätellä.

Vaikutuksiin liittyvä epävarmuus on johdonmukaisesti ja perustellusti arvioitava – ja myös tuotava esille. Epävarmuutta aiheuttavat erityisesti seuraavat tekijät:

- Suunnitelmat voivat olla yleisiä ja epäselvästi muotoiltuja.
- Suunnitelmien toteutuminen on usein epävarmaa.
- Suunnitelmat koostuvat usein monista ja monen tyyppisistä toimenpiteistä, joiden yhteisvaikutuksista on vaikea saada kovin varmaa tietoa.
- Syy-seuraussuhteiden todentaminen on usein hankalaa – etenkin siksi, että vaikutukset kietoutuvat usein hyvin monitahoisiksi ja vaikeasti hahmotettaviksi vaikutusketjuiksi ja –verkoiksi

3.6.3 VAIKUTUSTEN MERKITTÄVYYDEN ARVIOINTI

Merkittävyyttä arvioidaan lähes aina, kun rajataan ja selvitetään yksityiskohtaisesti vaikutuksia. Vaikutusten merkittävyyteen otetaan kantaa vaihtoehtojen vertailussa ja yleensä myös tehtäessä vaikutustiedon pohjalta erilaisia suunnitelman valmistelua ja toteutusta koskevia ehdotuksia.

Vaikutusten merkittävyyteen voidaan ottaa suoraan kantaa lähinnä luonnehtimalla merkittävyyttä verbaalisesti tai joskus myös merkittävyyttä ilmaisevien symbolien avulla. Vaikutusten merkittävyyteen otetaan usein myös epäsuorasti kantaa. Esimerkiksi vaikutusten rajaukset ovat käytännössä kannanottoja vaikutusten merkittävyyteen, riippumatta siitä perustellaanko rajausta vaikutusten merkittävyydellä vai ei.

Merkittävyyden arvioinnissa tehtävien ratkaisujen on pohjauduttava kunnollisiin perusteisiin ja perusteet tulee myös esittää selkeästi. Vaikutusten merkittävyyden arviointi tulee tehdä johdonmukaisesti ja järjestelmällisesti seuraavien tekijöiden perusteella:

- Vaikutuksen ominaisuudet. Esimerkiksi vaikutuksen määrä, laajuus ja kohdentuminen.
- Nykytilanne ja kehityssuunnat. Esimerkiksi nykyiset ympäristöongelmat joiden ennakoidaan pahenevan tulevaisuudessa.
- Tavoitteet ja normit. Esimerkiksi arvioitavan suunnitelman tavoitteet, muissa yhteyksissä asetetut tavoitteet sekä erilaiset raja-arvot.
- Osapuolten näkemykset. Esimerkiksi vaikutusten kohteena olevien tahojen näkemys vaikutuksen merkittävyydestä.

On tärkeä ymmärtää, että merkittävyyden arviointi on aina viimekädessä arvo- ja intressisidonnaista.

3.6.4 TIETOLÄHTEET JA MENETELMÄT

Vaikutusten selvittäminen on useimmiten luonteeltaan moniin erilaisiin, toisiaan täydentäviin tietolähteisiin ja menetelmiin perustuvaa asiantuntija-arviointia. Tietolähteiden ja menetelmien valinta ja soveltaminen on tehtävä tilannekohtaisesti.

Yleensä kannattaa pyrkiä soveltamaan suhteellisen yksinkertaisia ja resurssitehokkaita menetelmiä. Vaikka runsaasti yksityiskohtaista tietoa tuottavat menetelmät ja mallit ovat usein työläitä toteuttaa, ne eivät välttämättä tuota merkittävästi lisää olennaista tietoa. Usein samaakin vaikutusta on perusteltua selvittää useamman menetelmän avulla.

Vaikutusten selvittämisessä on usein kyse pikemminkin olemassa olevan tiedon kokoamisesta, käsittelystä ja soveltamisesta – ei niinkään täysin uuden tiedon tuottamisesta.

Kirjalliset lähteet

- Esimerkiksi tutkimukset ja selvitykset, tilastot, muut vaikutusarvioinnit ja seurantaraportit.

Uuden tiedon tuottaminen

- Esimerkiksi ennustamismenetelmät (mm. vaikutuksia kuvaavat matemaattiset mallit) ja mittaukset sekä arvioinnin ja muunkin suunnittelun yhteydessä laadittavat analyysit, selvitykset ja tutkimukset.

Vuorovaikutus

- Esimerkiksi vaikutusten tunnistamistyöpajat sekä ihmisiin ja yhteisöihin kohdistuvien vaikutusten selvittäminen kyselyin ja haastatteluin.

Systematisointi- ja havainnollistamismenetelmät

- Esimerkiksi vaikutuslistat ja -matriisit, taulukkotarkastelut sekä kuvat ja kartat:
- Vaikutuslista (ks. s. 41)
- Vaikutusten ominaisuudet ja merkittävyyden kokoava taulukko (ks. s.42)
- Suunnitelman osien vaikutukset ja suunnitelman yhteisvaikutukset kokoava taulukko (ks. s. 43)

VAIKUTUSLISTA

Vaikutuslista on luettelo suunnitelman mahdollisista vaikutuksista. Yhtenäisen vaikutuslistan käyttö läpi koko arvioinnin auttaa johdonmukaistamaan ja selkeyttämään arviointia.

Alustava vaikutuslista laaditaan arvioinnin alussa suunnittelutilannetta ja suunnitelmaa ja sen vaikutuksia koskevan ”esiymmärryksen” pohjalta. Vaikutuksia tunnistetaan alustavaan listaan tukeutuen. Tunnistamisen yhteydessä listaa tarvittaessa täydennetään. Täydennettyä vaikutuslistaa sovelletaan arvioinnin edetessä:

- selvitetessä yksityiskohtaisemmin vaikutuksia sekä arvioitaessa vaikutusten merkittävyyttä,
- vertailtaessa vaihtoehtoja
- arvioitaessa suunnitelman eri osia
- raportoitaessa.

Vaikutuksia voidaan listata joko yksityiskohtaisesti tai yleisluontoisemmin. Vaikutuslistan tulisi kuitenkin kattaa kaikki suunnitelman mahdolliset vaikutukset (mikäli mitään vaikutuksia ei ole lähtökohtaisesti rajattu pois arvioinnista).

- Yksityiskohtainen vaikutuslista auttaa tuottamaan systemaattisesti seikkaperäistä vaikutustietoa. Toisaalta vaarana on, että arvioinnista tulee raskas, työläs ja että olennainen hukkuu epäolennaiseen.
- Yleisemmän vaikutuslistan etuina ovat vähäisempi resurssitarve ja tiiviys ja haittana yleisluonteisuus.
- Eräänlainen kompromissi on rakentaa vaikutusten pääjaottelusta suhteellisen yleinen ja tarkentaa kutakin pääjaottelun kohtaa yksityiskohtaisemmilla, esimerkiksi erityisen merkittävillä, osavaikutuksilla. Tällaista listaa voidaan hyödyntää joustavasti, tilanteen mukaisesti painottaen.

Esimerkki: vaikutuslista alueellisten metsäohjelmien vaikutusten arviointiin	
Taloudelliset vaikutukset	Sosiaaliset vaikutukset
> metsävaroihin	> työllisyyteen
> metsien terveyteen	> metsien monikäyttöön
> puuntuotantoon	> maisema-arvoihin
> puunjalostukseen	> metsien kulttuuriarvoihin
> metsäsektorin työ- ja pääomatuloihin	> ihmisten metsientuntemukseen
> muihin elinkeinoihin ja aluekehitykseen	> suunnitteluun ja päätöksentekoon (mm. ihmisten osallistumis-mahdollisuuksiin)
	> metsäalan innovatiivisuuteen
Ekologiset vaikutukset	
> metsäluonnon monimuotoisuuteen	
> vesien laatuun	
> muihin ekosysteemeihin	
> hiilitaseeseen	

(Vaikutuslistan on laatinut metsätalouden alueellisten tavoiteohjelmien tarkistamisen tukiryhmä. Lähde: Paldanius, J. & Tallskog, L. 2000. Alueellisten metsäohjelmien vaikutusarvioinnin tukiaineisto. Periaatteita ja käytännön ohjeita. 12.5.2000. Diskurssi Oy. Julkaisematon. Helsinki. S. 13.)

VAIKUTUSTEN OMINAISUUDET JA MERKITTÄVYYDEN KOKOAVA TAULUKKO

Taulukon avulla voidaan systematisoida vaikutusten ominaisuuksien ja merkittävyyden tarkastelua. Taulukon toiselle akselille jäsennetään arvioitavat vaikutukset ja toiselle vaikutusten erilaiset ominaisuudet, muut merkittävyyden arvioinnissa huomioon otettavat tekijät sekä yhteenvetosarake. Taulukkoa voidaan käyttää arvioitaessa suunnitelman yksittäistä osaa tai koko suunnitelmaa.

Vaikutusten ominaisuuksia ovat esimerkiksi: suunta ja määrä, laajuus ja kohdentuminen, ajallinen kesto sekä varmuus/epävarmuus. Vaikutusten merkittävyyttä arvioitaessa on vaikutusten ominaisuuksien ohella otettava huomioon esimerkiksi nykytilanne ja kehityssuunnat, tavoitteet ja normit sekä osapuolten näkemykset.

	Vaikutuksen ominaisuus			Muut merkittävyyteen vaikuttavat tekijät	Yhteenveto vaikutuksesta ja sen merkittävyydestä
	Suunta ja määrä	Ajallinen kesto	Ominaisuus X...		
Vaikutus A					
Vaikutus B					
...					
Vaikutus N					

SUUNNITELMAN OSIEN VAIKUTUKSET JA SUUNNITELMAN YHTEIS- VAIKUTUKSET KOKOAVA TAULUKKO

Taulukon avulla voidaan systematisoida suunnitelmien osien vaikutusten arviointia ja suunnitelman yhteisvaikutusten arviointia. Taulukkoa voidaan käyttää sekä työkaluna vaikutuksia selvittäessä että tarvittaessa myös havainnollistamismenetelmänä raportoitaessa. Taulukon toiselle akselille jäsennetään suunnitelman osat ja koko suunnitelma ja toiselle akselille vaikutukset.

	Suunnitelman osat			Koko suunnitelma (= suunnitelman yhteisvaikutus)
	Osa 1	Osa 2	Osa N...	
Vaikutus A				
Vaikutus B				
...				
Vaikutus N				

3.7 ARVIOINTIA TUKEVAT ANALYYSIT

Vaikutusten arvioinnissa joudutaan suunnitelman vaikutusten ohella käytännössä aina tarkastelemaan nykytilaa ja tulevaa kehitystä ilman suunnitelmaa. Arviointiin voi sisältyä myös täydentävää muiden asioiden analyysiä. Nykytilan ja tulevan kehityksen analyysi ja täydentävät analyysit palvelevat vaikutusten arvioinnin lisäksi myös suunnitelman valmistelua.

- On määritettävä selkeästi, millaista täydentävää tietoa vaikutusten arvioinnin yhteydessä on perusteltua tuottaa.
- Arviointia tukevat analyysit on tärkeä kytkeä johdonmukaisesti vaikutusten arvioinnin eri vaiheisiin.
- Päällekkäisyyksien välttämiseksi ja resurssien säästämiseksi vaikutusten arvioinnin ja muun suunnittelun yhteydessä tehtävät analyysit on tärkeä koordinoita.

3.7.1 NYKYTILAN JA TULEVAN KEHITYKSEN ANALYYSI

Vaikutusten arvioinnissa tarvitaan aina tietoa nykytilasta ja tulevasta kehityksestä ilman suunnitelmaa. Tarvittavan tiedon sisältö on harkittava tapauskohtaisesti. Nykytilaa ja tulevaa kehitystä analysoidaan yleensä arvioinnin kaikissa vaiheissa.

Vertailun tukena

Suunnitelman ja sen vaihtoehtojen vaikutuksia verrataan lähes aina nykytilaan ja/tai tulevaan kehitykseen ilman suunnitelmaa. Nykytilan ja tulevan kehityksen analyysi tuottaa tietoa tämän vertailun pohjaksi. Esimerkiksi mikäli suunnitelma vaikuttaa liikenteen hiilidioksidipäästöihin, arvioidaan liikenteen hiilidioksidipäästöt nyt ja seuraavan kymmenen vuoden aikana, mikäli uutta suunnitelmaa ei tehdä.

Vaikutusten selvittämisen tukena

Nykytilan ja tulevaa kehitystä koskevaa tietoa tarvitaan vaikutuksia selvitettäessä. Tietoa voidaan hyödyntää esimerkiksi tunnistettaessa ja rajattaessa vaikutuksia sekä arvioitaessa vaikutusten merkittävyyttä. Esimerkiksi jos liikennemelu on erityisen merkittävä ongelma, on pyrittävä erityisen huolellisesti arvioimaan liikennejärjestelmäsuunnitelman vaikutukset liikennemeluun.

Lisäksi analyysi saattaa tuottaa tietoa tekijöistä, jotka saattavat vaikuttaa suunnitelman vaikutusten ilmenemiseen. Esimerkiksi kaupunkiseudun tulevat maankäyttöratkaisut saattavat vaikuttaa liikennejärjestelmäsuunnitelman liikennehankkeiden toteuttamisedellytyksiin sekä suunnitelman toteuttamisen vaikutuksiin.

Nykytilaa ja tulevaa kehitystä analysoidaan yleensä sekä vaikutusten arvioinnin suunnittelun yhteydessä että myöhemmin varsinaisilla arviointikierroksilla. Näin tieto nykytilasta ja tulevasta kehityksestä täydentyy ja syvenee arvioinnin edetessä.

Suunnittelun tukena

Nykytilaa ja tulevaa kehitystä koskevaa tietoa tarvitaan vaikutusten arvioinnin ohella suunnittelussa myös muissa yhteyksissä. Tietoa tarvitaan esimerkiksi asetettaessa suunnitelman tavoitteita, määriteltäessä toimenpiteitä sekä arvioitaessa suunnitelman toteutumisedellytyksiä.

3.7.2 TÄYDENTÄVÄT ANALYYSIT

Tilannekohtaisesti on harkittava, millaisia täydentävää tietoa vaikutusten arvioinnin tueksi tarvitaan. Täydentävän analyysin kohteena voivat olla esimerkiksi suunnitelman toteutumismahdollisuudet tai suunnitelman tavoitteet.

Suunnitelman toteutumisen analyysi

- Analysoidaan esimerkiksi suunnitelman toimenpiteiden toteutumisedellytyksiä, toteutumisen todennäköisyyttä ja toteutumiseen liittyvää epävarmuutta sekä mahdollisia vaihtoehtoisia toteuttamistapoja.
- On tärkeää, koska suunnitelmien toteutumiseen liittyy usein merkittävää epävarmuutta.
- Palvelee suoraan vaikutusten arviointia. Auttaa esimerkiksi tunnistamaan sellaisia mahdollisia tilanteita, joissa osa suunnitelmasta toteutuu ja osa ei – ja tällaisesta tilanteesta mahdollisesti aiheutuvia merkittäviä vaikutuksia.
- Palvelee suoraan myös muuta suunnittelua. Tieto suunnitelman toteutumiseen liittyvistä epävarmuustekijöistä auttaa esimerkiksi muokkaamaan realistisempia ja toteutettavampia suunnitelmia.
- Esimerkiksi voidaan kartoittaa kootusti keskeiset suunnitelman toteutumiseen liittyvät epävarmuustekijät ja arvioidaan, millaisia merkittäviä vaikutuksia niihin saattaa liittyä.

Suunnitelman tavoitteiden analyysi

- Analysoidaan esimerkiksi sitä, onko suunnitelman tavoitteet mielekkäästi muotoiltu, ovatko jotkut tavoitteista turhia, puuttuuko olennaisia tavoitteita ja ovatko tavoitteet keskenään johdonmukaisia.
- Palvelee suoraan suunnitelman tavoitteiden asettamista.
- Esimerkiksi voidaan arvioida sisältyvätkö ympäristönäkökohdat riittävästi suunnitelman tavoitteisiin sekä tehdään ehdotuksia tavoitteiden kehittämiseksi.

3.8 VAIHTOEHTOJEN VERTAILU

Vaihtoehtojen vertailu tiivistää, jäsentää ja tulkitsee arvioinnin tulokset tilanteissa, joissa arvioidaan vaihtoehtoja. Vertailu selkeyttää keskeisiä valintatilanteita ja tukee valintaa suunnitelmavaihtoehtojen välillä tai suunnitelman jatkotyöstämistä arvioitujen vaihtoehtojen pohjalta. Vertailu tukee myös vuorovaikutusta, mm. risti-riitojen käsittelyä.

Vaihtoehtoja vertaillaan useimmiten suunnitelmaluonnosten ja valmiin suunnitelman arvioinnin yhteydessä. Erityisesti suunnitelman osaa koskevia vaihtoehtoja voidaan vertailla myös ”juoksevasti” suunnitelman laadinnan yhteydessä.

Vertailtavana voi olla joko yksittäinen tavoite tai toimenpide, suunnitelman laajempi osakokonaisuus tai koko suunnitelma suhteessa nykytilanteeseen ja kehitykseen ilman suunnitelmaa.

Vertailtavana ovat erityisesti vaihtoehtojen vaikutukset. Vertailussa voidaan käsitellä myös muita asioita, esimerkiksi täydentävien analyysien tuloksia. Vertailutaulukkoon voidaan esimerkiksi liittää tietoa siitä, millaisia epävarmuustekijöitä vaihtoehtojen toteutumiseen liittyy.

Vaihtoehtojen vertailuun sisältyy aina jonkinlaista tulkintaa: esimerkiksi rajattaessa vertailussa käsiteltäviä vaikutuksia tai otettaessa kantaa vaikutusten merkittävyyteen ja vaihtoehtojen keskinäiseen paremmuuteen.

Vaihtoehtojen vertailu voi olla yhdistelevää tai erittelevää.

- Yhdistelevässä vertailussa vaikutukset kuvataan keskenään yhteismitallisina lukuina (esimerkiksi rahana tai pisteinä), jotka lasketaan yhteen.
- Erittelevässä vertailussa vaikutuksia ei yhteismitallisteta, vaan kukin vaikutus pyritään kuvaamaan sille ominaisella tavalla. Erittely soveltuu pääsääntöisesti yhdistelyä paremmin kvalitatiivisen, tarkkuudeltaan eritasoisen ja epävarman vaikutustiedon vertailuun.

Vaihtoehtoja vertailtaessa sovelletaan menetelmiä, joiden avulla vaihtoehtoja koskeva tieto kootaan, käsitellään ja esitetään. Esimerkiksi erittelevä taulukko-
muotoinen vertailu on käyttökelpoinen menetelmä.

LAADUKKAAN VERTAILUN MUISTILISTA

- Vertailu on tehtävä kattavasti kaikkien merkittävien vaikutusten ja mahdollisten muiden olennaisten vertailutekijöiden suhteen.
- Vertailun on perustuttava johdonmukaisesti vaikutusten selvittämisen ja mahdollisten täydentävien analyysien tuloksiin.
- Vertailun on oltava tasapuolista ja johdonmukaista: kaikkia vaihtoehtoja on tarkasteltava samojen tekijöiden suhteen ja samoja periaatteita noudattaen.
- Vertailun on kiteytettävä vaihtoehtojen merkittävät vaikutukset ja olennaiset eroavaisuudet.
- Vertailun tulokset on esitettävä johdonmukaisesti ja ymmärrettävästi.
- Vertailussa tehtävät rajaukset, merkittävyyden arvioinnit ja vaihtoehtoja koskevat johtopäätökset on perusteltava johdonmukaisesti ja ymmärrettävästi.
- Käytetyn vertailumenetelmän periaatteet sekä menetelmään ja sen soveltamiseen sisältyvät valinnat ja rajaukset on tuotava julki ja perusteltava.

ERITTELEVÄ VERTAILUTAULUKKO

Vaihtoehtojen vertailu voidaan tehdä ja esittää systemaattisesti erittelevän vertailutaulukon avulla.

Vertailutaulukon periaate

Taulukko rakennetaan siten, että taulukon toinen akseli koostuu vertailutekijöistä (vaikutukset ja mahdolliset muut asiat) ja toinen akseli vertailtavista vaihtoehtoista. Vaihtoehtojen vaikutukset ja mahdollisten täydentävien analyysien tulokset kuvataan lyhyesti taulukon ruuduissa. Kukin vaikutus kannattaa esittää sille ominaisella tavalla. Taulukossa esitettyjen tietojen tulee perustua johdonmukaisesti vaikutusten selvittämisen ja mahdollisten täydentävien analyysien tuloksiin.

Taulukoiden lukemista voidaan helpottaa esittämällä niiden yhteydessä ehdollisia johtopäätöksiä. Taulukon jälkeen voidaan esimerkiksi esittää sanalliset kuvaukset kunkin vaihtoehdon eduista ja haitoista: "vaihtoehto A on hyvä näiden vaikutusten suhteen mutta huono näiden vaikutusten suhteen".

Vertailutekijä	Suunnitelmavaihtoehdot		
	Vaihtoehto A	Vaihtoehto B	Vaihtoehto N...
Vaikutus A			
Vaikutus B			
...			
Vaikutus N			

Luokitusten käyttö

Taulukko voidaan rakentaa myös siten, että sanallisen kuvauksen sijaan vaihtoehtojen eroja tietyn vertailutekijän (esim. vaikutukset luontoon) suhteen kuvataan jonkinlaisella luokituksella, esimerkiksi luokituksella ++ / + / 0 / - / - -. Käytetty luokitus on taulukon yhteydessä selitettävä sanallisesti (esim. ++ = merkittävä positiivinen vaikutus, + = lievä positiivinen vaikutus jne.).

Luokitusten käytön perusongelma on se, että on vaikea yksiselitteisesti määritellä ja ymmärtää, mitä kukin luokka todellisuudessa tarkoittaa ja mitkä ovat luokkien väliset erot. Esimerkiksi mitä "lievä positiivinen" ja "merkittävä positiivinen" vaikutus todella tarkoittavat ja miten ne eroavat toisistaan. Tämän ongelman joutuvat kohtaamaan sekä vaikutusten arvioijat luokituksia käyttäessään että muut osapuolet tulkitessaan arvioinnin tuloksia.

On myös huomattava, että eri vertailutekijät (esim. vaikutukset maisemaan ja vaikutukset yhdyskuntarakenteeseen) ovat yhteismitattomia, joten vaihtoehtojen saamien plussien ja miinusten yhteenlasku vaihtoehtojen "kokonaisedullisuuden" tulkitsemiseksi ei ole perusteltua.

ESIMERKKI VERTAILUTAULUKOSTA

Kuvassa on osa kansallisen ilmastostrategian ympäristövaikutusten arvioinnissa laaditusta erittelevästä vertailutaulukosta. Osa vaikutuksista on kuvattu kvantitatiivisesti ja osa kvalitatiivisesti.

VAIKUTUSTYYPPI	Perusura 2010 verrattuna vuoteen 1998	Maakaasuskenaario verrattuna perusskenaarioon 2010	Ydinvoimaskaenario verrattuna perusskenaarioon 2010
SOx-päästöt	+ 27 %	-20 %	-22 %
NOx-päästöt	-26 %	-9 %	-8 %
TSP (kokonais- hiukkaset)	-10 %	-4 %	-4%
PM2.5 (pien- hiukkaset)	-10 %	-2 %	-2 %
Happamoituminen - Etelä- ja Keski- Suomi - Koko maa	-17,5 %	-6,2 % -4,4 %	-6,4 % -4,5 %
Alailmakehän otsoni - kasvillisuus - terveys		-1... -2 % -4,3 % (simuloidussa esimerkkilanteessa)	-1... -2 % -4,1 % (simuloidussa esimerkkilanteessa)
Elohopea ja kadmium	Elohopeapäästöt kasvavat, kadmium- päästöt nykytasolla	Elohopeapäästöjen merkittävä vähene- minen, kadmiumpäästöt kuten perusura	Elohopeapäästöt vähenevät jonkin verran, kadmiumpäästöt kuten perusura
Dioksiinit	Vähenevät hieman nykytasoon verrattuna	Ei eroja perusuraan verrattuna	Ei eroja perusuraan verrattuna
Luonnon monimuotoisuuden vaikuttavat tekijät	Turpeen energiakäyttö energiantuotannossa pysyy ennallaan, puun käyttö kasvaa. Teollisuuden puun käyttö kasvaa. Yhdyskuntarakenteen hajautumiskehitys jatkuu.	Turvesoiden hyödyntäminen jatkuu nykyisessä laajuudessaan, puun käyttö lisääntyy energiantuotannossa. Teollisuuden puun käyttö kasvaa hieman hitaammin kuin perusurassa. Aktiivisempi pyrkimys rajoittaa hajautumiskehitystä kuin perusurassa.	Kuten maakaasu- vaihtoehdossa, mutta puun käytön lisäys energiantuotannossa hieman pienempi. Teollisuuden puun käyttö kuten perusurassa. Aktiivisempi pyrkimys rajoittaa hajautumis- kehitystä kuin perusurassa.
Vesistöjen rehevöityminen	Kuormitus vähenee	Ei olennaisia eroja perusuraan verrattuna	Kuormitus suurempi kuin perusurassa ja maakaasuskenaariossa johtuen suuremmasta lämpökuormituksesta.
Taulukko jatkuu...	...	...	...

(Hildén, M., Attila, M, Hiltunen, M., Karvosenoja, N. & Syri, S. 2001. Kansallisen ilmastostrategian ympäristövaikutusten arviointi. Suomen ympäristö 482. Helsinki. S. 45.)

3.9 EHDOTUSTEN LAADINTA

Vaikutusten arvioinnissa voidaan tehdä erilaisia ehdotuksia. Ne voivat olla alustavia ideoita ja huomioita tai toimenpidesuosituksia.

Ehdotukset voivat koskea suunnitelman sisältöä, valmisteluprosessia, toteutusta sekä seurantaa. Ehdotuksia voidaan tehdä läpi koko arvioinnin. Suunnitelmaa ja sen valmistelua koskevat ehdotukset ajoittuvat lähinnä arvioinnin laadintavaiheeseen ja suunnitelman toteutusta ja seurantaa koskevat ehdotukset arvioinnin loppuvaiheeseen, erityisesti arvioinnin loppuraportoinnin yhteyteen.

3.9.1 SUUNNITELMAN SISÄLTÖÄ, VALMISTELUPROSESSIA JA TOTEUTUSTA KOSKEVAT EHDOTUKSET

Suunnitelman sisältö. Arvioinnin yhteydessä voidaan tehdä ehdotuksia suunnitelman lähtökohdista, tavoitteista, toimenpiteistä ja vaihtoehdoista. Varsin usein ehdotukset koskevat suunnitelman haittojen lieventämistä: joko ehdotetaan muutoksia suunnitelman toimenpiteisiin tai esitetään erityisiä haittojen lieventämistavoitteita liitettäväksi suunnitelmaan. Saattaa olla myös perusteltua tehdä ehdotuksia, joiden avulla pyritään edistämään tavoiteltujen vaikutusten ilmenemistä (eli tavoitteiden toteutumista). Esimerkiksi voidaan tehdä ehdotuksia toimenpiteiksi, joilla tuetaan suunnitelmaan kirjattujen ympäristötavoitteiden toteutumista.

Suunnitelman valmisteluprosessi. Valmisteluprosessia koskevat ehdotukset voivat koskea esimerkiksi suunnittelun vaiheistusta tai vaikutusten arvioinnin ja muun suunnittelun integrointia. Suunnitelman valmisteluprosessia koskevia ehdotuksia voidaan tehdä esimerkiksi arviointia suunniteltaessa.

Suunnitelman toteutus. Erityisesti vaikutusten arvioinnin loppuraportointiin voidaan liittää myös suunnitelman toteutusta koskevia ehdotuksia. Ne voivat koskea esimerkiksi haittojen lieventämiskeinoja tai suunnitelman toimenpiteiden toteutumisen edistämistä.

3.9.2 SUUNNITELMAN SEURANTAA KOSKEVAT EHDOTUKSET

Suunnitelman seurannan kohteena voivat olla vaikutukset, toimenpiteiden toteutuminen ja toteutusprosessi sekä toimintaympäristön muutokset.

Vaikutusten seuranta

Vaikutusten arvioinnissa on perusteltua tuottaa vaikutusten seurantaan koskevia ehdotuksia. Ne voivat koskea erityisesti:

- Seurattavia vaikutuksia: esimerkiksi mitä vaikutuksia erityisesti seurataan ja millaisia indikaattoreita niiden seurannassa käytetään.
- Seurantatiedon hankintatapoja: esimerkiksi miten hyödynnetään tietojärjestelmiä ja millaisia tiedonhankintamenetelmiä käytetään.
- Seurantatiedon analysoimista, tulostamista ja hyödyntämistä.
- Seurannan organisointia ja vaiheistusta.

Erityisen tärkeää on määritellä seurattavat vaikutukset. Keskeisimpiä seurattavia vaikutuksia ovat etenkin merkittävät haitalliset vaikutukset. Myös erityisen epävarmat mutta merkittävät vaikutukset ovat tärkeitä seurannan kohteita.

Muu seuranta

Vaikutusten arvioinnissa voi olla perusteltua tuottaa myös muita suunnitelman seurantaan koskevia ehdotuksia. Ne voivat koskea esimerkiksi haitallisten vaikutusten lieventämistoimien toteutumista tai sellaisten toimenpiteiden toteutumista, joihin liittyy merkittävien haitallisten vaikutusten riski.

Vaikutukset, suunnitelman toteutusprosessi, toimenpiteiden toteutuminen ja toimintaympäristön muutokset liittyvät vahvasti toisiinsa. Siksi niitä ei ole mielekäästä – eikä käytännössä mahdollistakaan – seurata täysin erillään toisistaan. Esimerkiksi vaikutuksia on vaikea seurata kunnolla ilman tietoa toimenpiteiden toteutumisesta. Vaikutusten seuranta kannattaakin kytkeä muuhun suunnittelun seurantaan. Myös vaikutusten ja muiden asioiden seurannan suunnittelu on hyödyllistä koordinoida mahdollisimman hyvin. Voidaan esimerkiksi koota suunnitelman seurantasuunnitelma, jossa otetaan kantaa sekä vaikutusten että muiden asioiden seurantaan.

3.10 RAPORTOINTI

Raportointi on keskeinen tapa välittää arvioinnin tulokset hyödynnettäväksi ja kertoa kuinka arviointi on tehty. Raportointia tehdään useassa arvioinnin vaiheessa.

3.10.1 TULOSTEN HYÖDYNTÄJÄT JA KÄYTTÖTARKOITUKSET

Välitettäessä tietoa arvioinnista ja arvioinnin tuloksista on oltava selvillä siitä, kelle tietoa välitetään ja mihin tarkoitukseen. Keskeisiä tulosten hyödyntäjiä ja käyttötarkoituksia ovat:

- **Suunnittelijat** voivat käyttää tuloksia erityisesti suunnitelman laadinnan tukena. Suunnittelijat voivat käyttää tuloksia myös järjestäessään vuorovaikutusta - esimerkiksi suunnittelua koskevana aineistona että keskustelun jäsentäjänä.
- Suunnitelmaa koskevien keskeisten **päätösten tekijät** voivat käyttää tuloksia erityisesti päätöksentekonsa tukena sekä myös osallistua suunnitelmasta käytävään keskusteluun.
- **Muut suunnitteluun osallistuvat keskeiset tahot**, esimerkiksi etuhot ja muut viranomaiset, voivat hyödyntää vaikutusten arvioinnin tuloksia ennen kaikkea osallistuessaan suunnitelmasta käytävään keskusteluun.
- **Suunnitelman toteuttajat** voivat hyödyntää vaikutusten arvioinnin tuloksia erityisesti tehdessään toteuttamista koskevia ratkaisuja.
- **Suunnitelman seurannasta vastaavat** voivat hyödyntää vaikutusten arvioinnin tuloksia seurannan suunnittelussa ja toteutuksessa.
- **Myös muut tahot** voivat hyödyntää vaikutusten arvioinnin tuloksia. Esimerkiksi muiden vaikutusarviointien tekijät voivat hyödyntää tuloksia vaikutuksia koskevana tausta-aineistona.

TULOSTEN VÄLITTÄMINEN VUOROVAIKUTTEISESTI

- Vuorovaikutus täydentää kirjallista raportointia välitettäessä arvioinnin tuloksia niiden hyödyntäjille. Erityisen käyttökelpoisia ovat erilaiset yhteistyön mahdollistavat menetelmät: esimerkiksi palaverit, työpajat ja työryhmät sekä myös yleisötilaisuudet.
- Vuorovaikutus mahdollistaa tuloksista käytävän keskustelun ja tulosten kriittisen arvioinnin sekä parhaimmillaan tukee tulosten ymmärtämistä, hyväksymistä ja hyödyntämistä. Tilaisuuksissa on mahdollista keskustella myös siitä, millaisiin toimenpiteisiin tulisi arvioinnin tulosten perusteella ryhtyä.
- Vuorovaikutus on erityisen perusteltua silloin, kun tulosten hyödyntäjät eivät ole osallistuneet arviointiin tai kun tiedolliset puutteet tai asenteet vaikeuttavat tulosten hyödyntämistä. Vuorovaikutus tulosten välittämisessä on perusteltua myös silloin, kun vuorovaikutuksella ylipäätään on keskeinen rooli suunnitelman valmistelussa ja/tai toteutuksessa.

3.10.2 RAPORTOINNIN SISÄLTÖ

Raportoinnissa voidaan käsitellä vaikutusten arvioinnin lähtökohtia, tavoitteita ja toteutusta sekä varsinaisia arvioinnin tuloksia:

- **Arvioinnin lähtökohdat** ovat lähinnä erilaisia arviointiin vaikuttavia tilannetekijöitä (esimerkiksi suunnittelun lähtökohdat sekä suunnitelman sisältö ja valmisteluprosessi).
- Kuvaamalla **arvioinnin tavoitteita ja toteutusta** kerrotaan, mihin arvioinnilla pyritään ja miten arvioinnin tulokset ovat syntyneet. Näin luodaan perusta arvioinnin tulosten arvioinnille. Raportointiin voidaan liittää myös vaikutusten arvioinnin laadunarviointia, esimerkiksi osallistujien palautetta tai arvioinnin tekijöiden itsearviointia.
- **Arvioinnin tulokset.** Vaikutusten arvioinnin keskeisin tulos on suunnitelman ja sen vaihtoehtojen merkittäviä vaikutuksia koskeva tieto. Muita keskeisiä tuloksia ovat etenkin osapuolten näkemyksiä koskeva tieto sekä mahdollisten täydentävien analyysien tulokset (esimerkiksi toimenpiteiden toteutumisedellytyksiä koskeva tieto). Tuloksia ovat myös kaikki arvioinnin yhteydessä tuotettavat suunnitelman valmistelua, toteutusta ja seurantaa koskevat ehdotukset.

Raportoinnin sisältöä koskevia periaatteita:

- Raportoinnin sisältö (esimerkiksi laajuus, esitettävät asiat) ja raportointitapa on ratkaistava tilannekohtaisesti. Erityisen tärkeä on ottaa huomioon se, kenelle ja mihin tarkoitukseen raportoidaan. Esimerkiksi suunnittelija tarvitsee suunnitelmaa laatiessaan usein hyvinkin seikka-peräistä tietoa - jopa yksittäisten toimenpiteiden vaikutuksista. Päättäjä puolestaan tarvitsee keskeisten päätösten tueksi useimmiten hyvin tiivistettyä ja selkeästi perusteltua tietoa suunnitelman ja sen vaihtoehtojen merkittävistä vaikutuksista.
- Raportoinnin on oltava johdonmukaista ja ymmärrettävää. Erityisen tärkeää on se, että raportointi muodostaa selkeän kokonaisuuden, käytetty kieli on ymmärrettävää ja että tuloksia havainnollistetaan tarvittaessa.
- Kaikki olennaiset asiat on esitettävä kattavasti ja erottaen olennaiset asiat vähemmän olennaisista. Tiivistelmät ja yhteenvedot ovat hyvä tapa keskeisten asioiden kiteyttämisessä.
- Käsiteltävät asiat on valittava ja esitettävä tasapuolisesti.
- Tulosten on perustuttava johdonmukaisesti vaikutusten arvioon. Tulosten perusteet on esitettävä selkeästi.
- Vaikutusten arvioinnin laatua ja tulosten luotettavuutta on tärkeä arvioida kriittisesti. Epävarmuustekijät on esitettävä selkeästi.

LOPPURAPORTISSA KÄSITELTÄVIÄ ASIOITA

Seuraavia asioita voidaan tilannekohtaisesti soveltaen esittää arvioinnin loppuraportissa:

- Arvioinnin tavoitteet ja toteutus
- Suunnittelun lähtökohdat, suunnitelman sisältö ja valmisteluprosessi
- Arvioinnin kohdetta (esimerkiksi vaihtoehtoja) koskevat ratkaisut
- Nykytila ja tuleva kehitys
- Selvitetyt vaikutukset ja niiden perusteet
  - Suunnitelman osien vaikutukset / suunnitelman yhteisvaikutukset (ml. vaikutusten tunnistaminen ja rajaus, vaikutusten merkittävyys)
  - Käytetyt tietolähteet ja menetelmät
- Mikäli arvioinnissa on analysoitu vaikutusten ohella myös muita asioita, analyysin tulokset.
- Vaihtoehtojen koottu vertailu.
- Arvioinnissa laaditut ehdotukset (mm. haittojen lieventäminen ja seuranta).
- Yhteenveto arvioinnin aikana esitetystä näkemyksistä sekä niiden huomioon ottamisesta.
- Tulosten luotettavuus ja kokemukset arvioinnista
- Yleistajuinen yhteenveto

3.10.3 RAPORTOINNIN TAVAT

Koska monenlaista tietoa välitetään useassa arvioinnin vaiheissa, useille hyödyn-täjätahoille ja moneen eri tarkoitukseen, on yleensä perusteltua soveltaa useita toisiaan täydentäviä raportointitapoja.

Arvioinnin suunnittelun raportointi. Vaikutusten arvioinnin suunnittelun tulokset on tärkeä raportoida ja välittää suunnittelun ja arvioinnin osapuolille. Tulokset voidaan raportoida erityisenä arviointisuunnitelmana tai pienimuotoisempuna muistiona.

Varsinaiset arviointiraportit. Arvioinnin väli- ja loppuraporteissa käsitellään arviointia ja sen keskeisiä tuloksia kootusti, joten ne muodostavat vaikutusten arvioinnin raportoinnin rungon.

Seikkaperäinen arvioinnin loppuraportti mahdollistaa parhaimmillaan arvioinnin tulosten kriittisen tarkastelun ja tukee seurannan käytännön toteutusta sekä saattaa tarjota tietoa suunnitelman yksittäisten toimenpiteiden toteutusta koskevien ratkaisujen pohjaksi.

Suunnitelma-asiakirjat. Ainakin keskeisimmät tulokset olisi tärkeä sisällyttää itse suunnitelmaan. Tulokset voidaan koota varsinaiseen suunnitelmaan tai esimerkiksi suunnitelman liitteeseen. Kootun tarkastelun lisäksi tuloksia on mahdollista esitellä myös suunnitelman yksittäisten osien yhteydessä.

Muita raportointitapoja ovat esimerkiksi erilliset koosteet, muistiot, tiedotteet ja esitteet, lehtiartikkelit, suunnittelulehdet ja kalvosarjat. Mitä laajempaa ja intensiivisempää vuorovaikutus eri osapuolten kanssa on, sitä suurempi merkitys on myös erilaisilla muistioilla ja muilla pienimuotoisemmilla raportointitavoilla. Esimerkiksi vaihtoehtojen vertailun keskeiset tulokset kokoava tiivistelmä soveltuu hyvin tukemaan vaihtoehtoista käytävää keskustelua työryhmissä ja työpajoissa.

Raportointi internetissä mahdollistaa arviointia ja sen tuloksia koskevan tiedon välittämisen hyvin laajalle, myös silloin, kun tietoa joudutaan päivittämään usein.

3.11 VUOROVAIKUTUKSEN JÄRJESTÄMINEN

Vuorovaikutus päättäjien, kansalaisten ja eturyhmien, viranomaisten, asiantuntijoiden, suunnitelman toteuttajien ja seurannasta vastaavien kanssa on olennainen osa vaikutusten arviointia. Vuorovaikutusta voidaan järjestää arvioinnin kaikissa vaiheissa ja kaikkien osatehtävien yhteydessä.

Vuorovaikutus voi olla tiedottamista ja näkemysten kokoamista sekä yhteistyötä. Yhteistyö voi olla yleispiirteistä keskustelua, intensiivistä yhdessä tekemistä, ristiriitojen järjestelmällistä käsittelyä ja jopa varsinaista suunnitelmaa koskevien ratkaisujen tekoa.

Vuorovaikutuksen rooli korostuu erityisesti silloin, kun arvioinnissa joudutaan käsittelemään vaikeita ja monialaisia kysymyksiä, ristiriitoja ja merkittäviä epävarmuustekijöitä. Arvioinnin yhteydessä tuotettu informaatio tukee vuorovaikutusta.

Tilannekohtaisesti on ratkaistava milloin ja millaista vuorovaikutusta tarvitaan. Useimmiten vuorovaikutusta tarvitaan etenkin määritettäessä arvioitavia vaihtoehtoja, selvitetessä vaikutuksia sekä vertailtaessa vaihtoehtoja.

Vaikutusten arvioinnin ja muun suunnitelman valmistelun yhteydessä järjestettävä vuorovaikutus tulee toteuttaa koordinoitusti. Parhaimmillaan vuorovaikutus muodostaa yhtenäisen ja johdonmukaisesti sekä vaikutusten arviointia että muuta suunnittelua palvelevan kokonaisuuden. Vuorovaikutus on liitettävä vaikutusten arvioinnin ja muun suunnittelun keskeisiin vaiheisiin.

3.11.1 VUOROVAIKUTUS VAIKUTUSTEN ARVIOINNIN OSATEHTÄVIEN YHTEYDESSÄ

Arvioinnin suunnittelun tehtävät	Periaatteessa kaikki keskeiset osapuolet. Vuorovaikutusta tarvitaan etenkin silloin, kun arviointitehtävä on vaikea tai kun halutaan varmistaa osapuolten sitoutuminen arviointiprosessiin.
Arvioinnin kohteen määrittäminen	Periaatteessa kaikki keskeiset osapuolet. Etenkin vaihtoehtoja määritettäessä tehdään merkittäviä arvo- ja intressisidonnaisia ratkaisuja.
Vaikutusten selvittäminen	Periaatteessa kaikki keskeiset osapuolet. Vaikutuksia selvittäessä tärkeässä roolissa ovat erityisesti erilaisten vaikutusten asiantuntijat, myös kansalaiset ja etutahot – esimerkiksi selvittäessä ihmisiin ja yhteisöihin kohdistuvia vaikutuksia. Keskeisiä arvo- ja intressisidonnaisia ratkaisuja tehdään erityisesti tunnistettaessa ja rajattaessa vaikutuksia sekä arvioitaessa vaikutusten merkittävyyttä.
Arviointia tukevat analyysit	Vuorovaikutuksen tarve riippuu analysoitavista asioista. Esimerkiksi kaikkien keskeisten osapuolten osallistuminen saattaa olla perusteltua analysoitaessa nykytilaa ja tulevaa kehitystä sekä suunnitelman perustavoitteiden mielekkyyttä. Suunnitelman toteuttajat puolestaan ovat tärkeitä arvioitaessa suunnitelman toteutumista ja toteuttamisedellytyksiä.
Vaihtoehtojen vertailu	Periaatteessa kaikki keskeiset osapuolet. Vuorovaikutuksen rooli on sitä suurempi, mitä enemmän vertailussa tehdään arvo- ja intressisidonnaisia ratkaisuja.
Ehdotusten laadinta	Periaatteessa kaikki keskeiset osapuolet, koska ehdotukset sisältävät aina tulosten tulkintaa sekä arvo- ja intressisidonnaisia ratkaisuja.
Raportointi	Etenkin tulosten keskeiset hyödyntäjätahot. Vuorovaikutus tukee tulosten välittymistä edistämällä tulosten ymmärtämistä ja hyväksymistä sekä mahdollistamalla jatkotoimenpiteistä käytävän keskustelun.
Vaikutusten arvioinnin laadunarviointi	Kaikkien keskeisten osapuolten arviointia koskeva palaute on tärkeää sekä vaikutusten arvioinnin kuluessa että sen jälkeen.

3.11.2 VUOROVAIKUTUKSEN JÄRJESTÄMISEN PERIAATTEITA

Vuorovaikutuksen tavoitteet on asetettava selkeästi

- Tämä on tärkeää, jotta vuorovaikutuksen käytännön toteutusta koskevat ratkaisut osattaisiin tehdä perustellusti. Tavoitteet on myös tärkeä kertoa osallistujille.

Vuorovaikutus kaikkien keskeisten osapuolten kanssa on järjestettävä laadukkaasti

- Jotta tämä olisi mahdollista, on kartoitettava keskeiset osapuolet sekä määritettävä niiden roolit suunnittelussa ja vaikutusten arvioinnissa.
- Usein vuorovaikutus eri tyyppisten osapuolten kanssa on mielekästä yhdistää ainakin joiltakin osin. Tämä on mahdollista etenkin silloin, kun eri osapuolten kanssa käsitellään jotakuinkin samoja asioita. Eri tyyppisten osapuolten "sekoittaminen" samoihin tilaisuuksiin tukee oppimista ja näkemysten välittymistä yli "osapuolirajojen" sekä auttaa säästämään resursseja.

Vuorovaikutusmenetelmät on valittava tilannekohtaisesti

- Menetelmiä valittaessa ja sovellettaessa on otettava huomioon, minkä tyyppistä vuorovaikutusta halutaan, millaisia asioita on tarkoitus käsitellä, kenen on tarkoitus osallistua ja millaiset resurssit on käytettävissä. Myös resurssien käytön tehokkuuteen ja eri tahojen tasapuoliseen osallistumismahdollisuuksiin on tärkeä kiinnittää huomiota.
- Yleensä on perusteltua käyttää toisiaan täydentäviä vuorovaikutusmenetelmiä. Esimerkiksi eturyhmien edustajille järjestettyjä työpajoja voidaan täydentää järjestäytymättömille kansalaisille suunnatulla kyselyllä tai yleisellä kommentointimahdollisuudella esimerkiksi sähköpostitse ja puhelimitse.
- Intensiivisen yhteistyön ja osapuolten toistuvan osallistumisen mahdollistavia menetelmiä on perusteltua käyttää erityisesti silloin, kun käsiteltävät asiat ovat monimutkaisia, kun osapuolten välillä on merkittäviä ristiriitoja tai kun osapuolten sitoutuminen suunnitelmaan on erityisen tärkeää. Tällaisia menetelmiä ovat erityisesti työryhmät sekä työpajojen ja työseminaarien sarjat.

Asioiden havainnollistamiseen, konkretisointiin ja kiinnostavuuteen on syytä kiinnittää erityistä huomiota

- Tämä on tärkeää erityisesti silloin, kun käsiteltävät asiat ovat yleisluontoisia tai vaikeaselkoisia.

Vuorovaikutuksen yhteydessä esitetyt näkemykset on koottava, julkistettava ja välitettävä hyödynnettäväksi vaikutusten arvioinnissa, suunnittelussa ja julkisessa keskustelussa

- Osapuolten näkemyksiä on käsiteltävä mahdollisimman tasapuolisesti.

3.11.3 VUOROVAIKUTUSMENETELMÄT

Tiedottamiseen, näkemysten kokoamiseen ja yhteistyöhön on olemassa lukuisia menetelmiä, jotka soveltuvat erilaisiin tarkoituksiin ja tilanteisiin ja erilaisille osallistujille ja osallistujamäärille eri tavalla. Myös menetelmän soveltamistapa vaikuttaa menetelmän käyttökelpoisuuteen. Esimerkiksi yleisötilaisuudessa voidaan koota suhteellisen järjestelmällisestikin osapuolten näkemyksiä ja jopa työstää ideoita ja ehdotuksia, mikäli sovelletaan järjestelmällisiä ryhmätyötekniikoita. Sen sijaan perinteisessä esitelmiin ja yleiskeskusteluun perustuvassa yleisötilaisuudessa tämä ei useinkaan ole mahdollista.

Tiedotteet, esitteet

- Soveltuvat lähinnä tiedottamiseen. Esimerkiksi suunnittelusta, vaikutusten arvioinnista ja osallistumismahdollisuuksista kertova esite.

Raportit, muistiot

- Soveltuvat lähinnä tiedottamiseen sekä keskustelun tukemiseen. Esimerkiksi vaikutusten arviointisuunnitelma ja vaikutusten arviointiraportin luonnos.

Internet

- Soveltuu erityisesti tiedottamiseen sekä jossain määrin myös näkemysten kokoamiseen ja keskusteluun. Esimerkiksi tiedotteiden ja esitteiden sekä suunnitelmaluonnosten ja arviointiraportin verkkoversiot.

Haastattelut ja kyselyt

- Soveltuvat ensisijaisesti näkemysten kokoamiseen. Voidaan käyttää jossain määrin myös tiedottamiseen. Esimerkiksi asiantuntijahaastattelut vaikutusten yksityiskohtaisen selvittämisen yhteydessä.

Kirjalliset ja suulliset näkemysten kokoamistavat

- Soveltuvat lähinnä näkemysten kokoamiseen. Esimerkiksi viranomaisilta ja eturyhmiltä pyydettävät lausunnot, muut kirjalliset kommentointimahdollisuudet kirjeitse tai sähköpostin ja internetin välityksellä. Suullinen näkemysten esittäminen esimerkiksi puhelimitse ja suunnittelunäyttelyn yhteydessä. Erityisesti lainsäädännössä käytetään usein käsitettä ”kuuleminen”, jolla tarkoitetaan kirjallista tai joissain tapauksissa myös suullista mahdollisuutta esittää näkemyksensä.

Yleisötilaisuudet

- Soveltuvat tiedottamiseen, tiedonhankintaan ja yleiseen keskusteluun soveltamistavasta riippuen. Soveltuvat yleensä huonosti varsinaiseen yhteistyöhön, varsinkin jos ei sovelleta ryhmätyötekniikoita. Eivät sovellu ristiriitojen käsittelyyn. Esimerkiksi vaikutusten arvioinnin suunnitteluvaiheessa järjestettävä ”käynnistystilaisuus”, jossa esitellään suunnittelua ja vaikutusten arviointia sekä kootaan osallistujien suunnittelua ja vaikutusten arviointia koskevia alustavia näkemyksiä.

Työpajat ja -seminaarit

- Soveltuvat tiedottamisen ja näkemysten kokoamisen ohella yhteistyöhön ja myös ristiriitojen käsittelyyn – etenkin, jos niissä sovelletaan kehittyneitä ryhmätyötekniikoita. Esimerkiksi vaikutusten tunnistamispajat sekä suunnitelmaluonnoksen ja sen vaikutusarvioinnin kommentointipajat. Useammas- ta työpajasta tai –seminaarista voidaan koota tilaisuuksien sarja.

Palaverit ja neuvottelut

- Soveltuvat tiedottamisen ja näkemysten kokoamisen ohella yhteistyöhön ja myös ristiriitojen käsittelyyn. Esimerkiksi palaverit yksittäisten etutahojen kanssa ja erityiset ristiriitojen sovittelutilaisuudet.

Työryhmät

- Soveltuvat tiedottamisen ja näkemysten kokoamisen ohella yhteistyöhön. Työryhmät voivat olla luonteeltaan esimerkiksi kommentoivia, tekeviä ja oh- jaavia/päättäviä ja seuraavia. Esimerkiksi vaikutusten arvioinnin asiantunti- jatukiryhmä tai keskeisten etutahojen yhteistyöryhmä.

3.12 ARVIOINNIN LAADUNARVIOINTI

Laadunarviointi vaikutusten arviointiprosessin aikana tuottaa ennen kaikkea tietoa vaikutusten arvioinnin suuntaamisen ja muun hallinnan tueksi.

Laadunarviointi vaikutusten arvioinnin päätyttyä toisaalta kertoo arvioinnin onnistumisesta ja toisaalta tuottaa tietoa hyödynnettäväksi muissa vaikutusten arvioinneissa. Arviointiprosessin päätyttyä on aina hyödyllistä tehdä jonkinlainen loppuarviointi, jonka keskeiset tulokset voidaan sisällyttää vaikutusten arviointiraporttiin tai muulla tavoin päätöksentekoaineistoon.

Sekä vaikutusten arvioinnista vastaavat että muut tahot voivat arvioida laatua. Muita tahoja ovat esimerkiksi suunnittelijat, viranomaiset, etutahot sekä vaikutusten arvioinnin ja suunnitelman sisältökysymysten asiantuntijat.

Sekä prosessin aikana että sen jälkeen tehdyt laadunarvioinnit voidaan tehdä esimerkiksi kokoamalla osapuolilta palautetta sekä tarkastelemalla systemaattisesti vaikutusten arvioinnin laadun kriteerien täyttymistä.

Viime kädessä vaikutusten arvioinnin laatua arvioitaessa on otettava huomioon se, kuinka hyvin vaikutusten arvioinnille asetetut tavoitteet ja hyvän suunnittelun yleiset periaatteet toteutuvat. Hyvän suunnittelun yleisiä periaatteita ovat esimerkiksi kattavuus, olennaisuus, johdonmukaisuus ja järjestelmällisyys, perusteltavuus, ymmärrettävyys, tasapuolisuus, avoimuus, resurssitehokkuus ja joustavuus.

(Ks. s. 5, Laadukkaan vaikutusten arvioinnin muistilista)

4 SOVA-LAKI

Laki viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (200/2005) tuli voimaan 1.6.2005. Tämä ns. SOVA -laki ja sitä täydentävä valtioneuvoston asetus (347/2005) sisältävät säännöksen yleisestä velvollisuudesta arvioida ympäristövaikutuksia riittävällä tavalla suunnitelmien ja ohjelmien valmistelussa sekä säännökset tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien ympäristöarvioinnista. SOVA -lailla ja -asetuksella toteutettiin EY:n direktiivi tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (2001/42/EY).

Ympäristövaikutusten arvioinnista kaavojen laatimisen yhteydessä säädetään maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999) ja -asetuksessa (895/1999). Maankäyttö- ja rakennuslakia ja -asetusta tarkistettiin SOVA -lain säätämisen yhteydessä (laki maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta (202/2005) ja asetus maankäyttö- ja rakennusasetuksen muuttamisesta (348/2005)). Ympäristövaikutusten arvioinnista vesienhoitosuunnitelman laatimisen yhteydessä säädetään vesienhoidon järjestämisestä annetussa laissa (1299/2004). Arvioinnit vastaavat SOVA -lain mukaista ympäristöarviointia.

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointia koskevia säännöksiä sisältyy myös muuhun lainsäädäntöön. Esimerkiksi luonnonsuojelulaki (1096/1996), alueidenkehittämissetus (1224/2002) ja metsäasetus (1200/1996) sisältävät säännöksiä suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arvioinnista.

4.1 YLEINEN ARVIOINTIVELVOLLISUUS

SOVA -lain 3 §:n mukaan suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavan viranomaisen on huolehdittava siitä, että suunnitelman tai ohjelman ympäristövaikutukset selvitetään ja arvioidaan riittävässä määrin valmistelun kuluessa, jos suunnitelman tai ohjelman toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia. Yleinen arviointivelvollisuus koskee niitä eri toimialoilla valmisteltavia valtion tai kunnallisten viranomaisten suunnitelmia ja ohjelmia, jotka eivät edellytä ympäristöarviointia. Näihin ei siten sovelleta SOVA -lain 8-12 §:n säännöksiä.

Yleinen velvollisuus selvittää ympäristövaikutukset on suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavalla viranomaisella.

Lain tavoite (1 §) ja ympäristövaikutuksen määritelmä (2 § kohta 2)) koskevat myös yleisen arviointivelvollisuuden nojalla tehtäviä arviointeja.

Yleinen arviointivelvollisuus koskee sekä toimialakohtaista että yhteen sovittavaa suunnittelua. Suunnitelmia ja ohjelmia, joiden toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia, ovat muun muassa vero-, maksu- ja tukipolitiikkaa, ympäristö-, energia-, liikenne-, teollisuus- sekä maa- ja metsätalouspolitiikkaa koskevat suunnitelmat ja ohjelmat. Yleinen arviointivelvollisuus koskee lisäksi hallinnon toimintaa ja taloutta koskevia suunnitelmia sekä erilaisia alueellisia kehittämissuunnitelmia (Hallituksen esitys... 2004, s. 25).

Yleisen arviointivelvollisuuden nojalla tehtävässä arvioinnissa otetaan huomioon suunnitelmaan tai ohjelmaan liittyvät tilannetekijät ja vaikutuksia selvitetään siinä laajuudessa ja sillä tarkkuudella kuin se kulloinkin on tarpeellista (Hallituksen esitys... 2004, s. 25).

Arviointi tulee tehdä osana muuta suunnitelman tai ohjelman valmistelua ja siihen kuuluu tarpeellisessa määrin vaihtoehtojen ja niiden vaikutusten selvittämistä sekä eri tahojen välistä yhteistyötä ja osallistumista (Hallituksen esitys... 2004, s. 25).

4.2 YMPÄRISTÖARVIOINNIN SOVELTAMISALA

Ympäristöarviointi tehdään SOVA -lain mukaan sellaisista suunnitelmista ja ohjelmista, jotka:

- 1) ovat viranomaisten laatimia
- 2) perustuvat lakiin, asetukseen tai hallinnolliseen määräykseen
- 3) luovat puitteet hankkeiden lupa- ja hyväksymispäätöksille sekä
- 4) laaditaan seuraaville toimialoille:
  - maa-, metsä- tai kalatalous
  - energiahuolto
  - teollisuus
  - liikenne
  - jätehuolto
  - vesitalous
  - televiestintä
  - matkailu
  - aluekehitys
  - alueidenkäyttö
  - ympäristönsuojelu
  - luonnonsuojelu.

SOVA -asetuksessa nimetään suunnitelmia ja ohjelmia, joista tehdään aina SOVA -lain mukainen ympäristöarviointi. SOVA -lain tullessa voimaan näitä suunnitelmia ja ohjelmia ovat:

- valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet
- alueellinen jättesuunnitelma
- luonnonsuojeluohjelma
- maakuntaohjelma
- pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmää koskeva suunnitelma.

Muilla kuin edellä manituilla toimialoilla voi olla tarpeen tehdä ympäristöarviointi harkinnan perusteella suunnitelmista tai ohjelmista, jotka ovat:

- viranomaisten laatimia
- perustuvat lakiin, asetukseen tai hallinnolliseen määräykseen ja
- luovat puitteet hankkeiden lupa- tai hyväksymispäätöksille,

jos niillä harkitaan olevan todennäköisesti merkittäviä ympäristövaikutuksia.

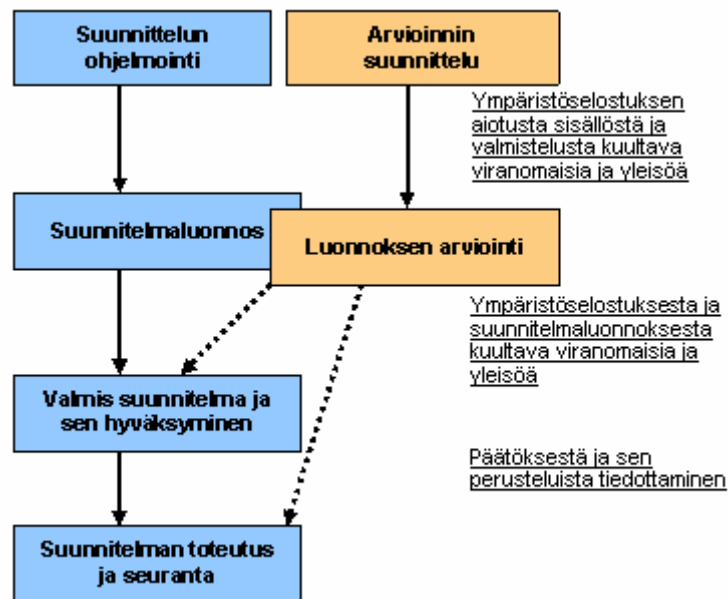
SOVA -asetuksessa luetellaan harkintaperusteet, joiden avulla suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaava viranomaisen määrittelee, onko ympäristöarviointi tarpeellinen.

Lisäksi ympäristöarviointi on tehtävä, jos lakiin, asetukseen tai hallinnolliseen määräykseen perustuvasta viranomaisen suunnitelmasta tai ohjelmasta pitää tehdä luonnonsuojelulaissa säädetty Natura-arviointi.

4.3 YMPÄRISTÖARVIOINNIN VAIHEET

Suunnitelmien ja ohjelmien ympäristöarviointi käynnistyy, kun ohjelman tai suunnitelman valmistelu alkaa. Arvioinnin tuloksena syntyy ympäristöselostus, jossa kuvataan suunnitelman tai ohjelman merkittävät ympäristövaikutukset.

Oheisessa kuvassa on havainnollistettu niitä minimivaatimuksia, joita SOVA -laki asettaa ympäristöarvioinnin prosessille.

YMPÄRISTÖARVIOINNIN VAIHEET

1) ARVIOINNIN SUUNNITTELU

Ympäristöselostuksessa annettavista tiedoista tiedottaminen ja kuuleminen. Valmistelun aloittamisesta tiedotetaan yleisölle. Yleisöllä tulee olla mahdollisuus saada tietoja suunnitelman tai ohjelman ja ympäristöselostuksen lähtökohdista, tavoitteista ja valmistelusta sekä esittää mielipiteensä asiasta.

Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaava viranomainen pyytää muita viranomaisia ottamaan kantaa niiden tietojen laajuuteen ja yksityiskohtaisuuteen, joita aiotaan esittää ympäristöselostuksessa. Ainakin alueellista ympäristökeskusta ja tarpeen mukaan kunnan terveys- ja ympäristöviranomaisia sekä muita vaikutusalueen viranomaisia on kuultava. Hyvin laajoista tai merkittävistä suunnitelmista ja ohjelmista viranomainen pyytää myös ympäristöministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön näkemykset.

2) ARVIOINTI SUUNNITELMAN TAI OHJELMAN VALMISTELUN YHTEYDESSÄ

Suunnitelma- tai ohjelmaluonnos ja ympäristöselostus. Luonnos suunnitelmaksi tai ohjelmaksi ja ympäristöselostus valmistuvat yleensä samaan aikaan. Ympäristöselostuksessa esitetään tiedot suunnitelmasta tai ohjelmasta ja tarkastelluista vaihtoehdoista ja arviot niiden ympäristövaikutuksista.

Suunnitelma- tai ohjelmaluonnoksesta ja ympäristöselostuksesta kuuleminen. Yleisöllä on mahdollisuus tutustua suunnitelma- tai ohjelmaluonnokseen ja ympäristöselostukseen sekä esittää niistä mielipiteensä. Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaava viranomainen pyytää suunnitelma- tai ohjelmaluonnoksesta ja ympäristöselostuksesta lausunnot ainakin alueelliselta ympäristökeskukselta ja tarpeen mukaan kunnan terveys- ja ympäristöviranomaisilta tai muilta viranomaisilta. Hyvin laajoista tai merkittävistä suunnitelmista ja ohjelmista viranomainen pyytää lausunnot myös ympäristöministeriöltä ja sosiaali- ja terveysministeriöltä.

Valtioiden rajat ylittävät ympäristövaikutukset. Jos suunnitelmalla tai ohjelmalla on vaikutuksia toisen valtion alueelle, arvioinnista tiedotetaan ympäristöarvioinnin kuluessa toiselle valtiolle ja neuvotellaan sen kanssa.

Suunnitelman tai ohjelman hyväksyminen. Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaava viranomainen tiedottaa suunnitelman tai ohjelman hyväksymisestä. Suunnitelman tai ohjelman hyväksymispäätöksestä tai valmiista suunnitelmasta tai ohjelmasta on käytävä ilmi, miten ympäristöselostus ja suunnitelman tai ohjelman valmistelun aikana saadut mielipiteet ja lausunnot on otettu huomioon. Lisäksi on esitettävä, miten ne ovat vaikuttaneet suunnitelman tai ohjelman sisältöön ja vaihtoehtojen valintaan. Suunnitelman tai ohjelman hyväksymispäätös lähetetään alueelliselle ympäristökeskukselle sekä niille kunnan ja muille viranomaisille, joiden kanssa on suunnitelmaa tai ohjelmaa tehtäessä neuvoteltu tai joilta on saatu lausunto. Sekä hyväksymispäätös että itse suunnitelma tai ohjelma asetetaan nähtäville.

3) SUUNNITELMAN TAI OHJELMAN TOTEUTUS JA SEURANTA

Ympäristövaikutusten seuranta. Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavan viranomaisen on huolehdittava siitä, että suunnitelman tai ohjelman toteuttamisesta aiheutuvia ympäristövaikutuksia seurataan ympäristöhaittojen ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi.

4.4 YMPÄRISTÖARVIOINTIA KOSKEVAT YKSITYISKOHTAISET SÄÄNNÖKSET

Tässä luvussa on arvioinnin osatehtävittäin tarkasteltu sitä, miten SOVA -laki ja -asetus ottavat kantaa ympäristöarvioinnin käytännön toteuttamiseen.

4.4.1 ARVIOINNIN SUUNNITTELUN TEHTÄVÄT

SOVA -lain 8 §:n 2 momentissa säädetään yleisön oikeudesta saada tietoja suunnitelman tai ohjelman ja ympäristöselostuksen lähtökohdista, tavoitteista ja valmistelusta sekä esittää mielipiteensä asiasta. Tämä edellyttää käytännössä arvioinnin suunnittelua ja myös sen jonkinlaista raportointia. Samaa edellyttää myös 8 §:n 3 mom., jonka mukaan ympäristöselostuksessa annettavien tietojen laajuudesta ja yksityiskohtaisuudesta on kuultava muita viranomaisia.

Suunnittelutilanteen analyysi

Ympäristöarvioinnin soveltamistarvetta suunnitelman tai ohjelman valmistelussa käsitellään lain 4, 5 ja 7 §:ssä. SOVA -asetuksen 1 §:ssä nimetään suunnitelmat ja ohjelmat, jotka edellyttävät aina ympäristöarviointia.

Ympäristöselostuksessa tulee esittää ne tiedot, jotka ovat tarpeen ottaen huomioon suunnitelman tai ohjelman sisältö, tarkoitus ja yksityiskohtaisuus (SOVAL 8 § 3 mom.).

Asetuksen 4 §:n mukaan ympäristöselostuksessa on tarpeellisessa määrin esitettävä mm.: suunnitelman tai ohjelman pääasiallinen sisältö, päätavoitteet sekä suhde muihin asiaan liittyviin suunnitelmiin ja ohjelmiin; suunnitelman tai ohjelman kannalta merkitykselliset ympäristöongelmat; kansainvälisesti, Euroopan unionissa tai kansallisesti vahvistetut suunnitelman tai ohjelman kannalta merkitykselliset ympäristönsuojelutavoitteet.

Arvioinnin tavoitteiden määrittäminen

Lain 1 §:n mukaan tavoitteena on edistää ympäristövaikutusten arviointia ja huomioon ottamista suunnitelmien ja ohjelmien valmistelussa ja hyväksymisessä, parantaa yleisön tiedonsaantia ja osallistumismahdollisuuksia sekä edistää kestävä kehitystä.

Arvioinnin organisointi

Vastuu ympäristöarvioinnin tekemisestä on suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavalla viranomaisella (SOVAL 6 §). Viranomainen voi tehdä ympäristöarvioinnin itse tai teettää sen (Hallituksen esitys... 2004, s. 28).

Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaava viranomainen vastaa myös lain 5 §:n mukaisesta ympäristöarvioinnin tarpeen harkinnasta sekä suunnitelman tai ohjelman toteuttamisen ja siitä aiheutuvien merkittävien ympäristövaikutusten seurannasta (SOVAL 6 §, 12§).

Ympäristöarviointeihin liittyvistä tiedottamis- ja neuvottelutehtävistä toisen valtion kanssa vastaa ympäristöministeriö (SOVAL 10§).

Laki ja asetus eivät juuri käsittele ympäristöarvioinnin resursointia. Lain 7 § 3 momentin mukaan ympäristöarvioinnissa voidaan käyttää hyväksi suunnitelmasta tai ohjelmasta muussa yhteydessä tehdyt selvitykset.

Arvioinnin toteutuksen suunnittelu

Arvioinnin toteutuksen suunnittelussa on otettava huomioon lain ja asetuksen säädökset arvioinnin vaiheista ja osatehtävistä (erityisesti SOVAL 2 §, 8-12 §; SOVAA 4 §).

4.4.2 ARVIOINNIN KOHTEEN MÄÄRITTÄMINEN

SOVA -laissa ja -asetuksessa otetaan kantaa ennen kaikkea vaihtoehtojen ja ilman uutta suunnitelmaa tapahtuvan kehityksen tarkasteluun.

Suunnitelma arvioinnin kohteena

Arvioinnin kohteena on koko suunnitelma tai ohjelma ja tarkasteltavat vaihtoehdot (SOVAL 8 § 1 mom.). Sekä tavoitteet että tavat toteuttaa niitä ("toimenpiteet") voivat olla arvioinnin kohteena (Hallituksen esitys... 2004, s. 29).

Vaihtoehdot

Ympäristöarvioinnissa olisi tarkasteltava erilaisia vaihtoehtoja (Hallituksen esitys... 2004, s. 28). Vaihtoehdot voivat koskea esimerkiksi tavoitteita ja tapoja toteuttaa ne (Hallituksen esitys... 2004, s. 29).

Laissa ja asetuksessa otetaan kantaa vaihtoehtojen käsittelyyn ja rooliin:

- Vastaava viranomainen selvittää suunnitelman tai ohjelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen todennäköisesti merkittävät ympäristövaikutukset (SOVAL 8 § 1 mom.).
- Ympäristöselostuksessa esitetään tiedot tarkastelluista vaihtoehdoista ja niiden ympäristövaikutuksista (SOVAL § 2 kohta 4).
- Ympäristöselostuksessa on esitettävä selvitys siitä, miksi käsitellyt vaihtoehdot on valittu (SOVAA 4 § kohta 8).
- Suunnitelman tai ohjelman hyväksymistä koskevasta päätöksestä taikka suunnitelmasta tai ohjelmasta on käytävä ilmi selvitys siitä, miten ympäristöselostus ja mielipiteet ja lausunnot sekä ympäristönäkökohdat ovat vaikuttaneet vaihtoehtojen valintaan (SOVAL 11 § 2 mom.).

Nykytila ja kehitys ilman suunnitelmaa

Ympäristöselostuksessa on tarpeellisessa määrin esitettävä ympäristön nykytilaan liittyvät merkitykselliset näkökohdat ja sen todennäköinen kehitys, jos suunnitelmaa tai ohjelmaa ei toteuteta (SOVAA 4 § kohta 2). Kehitys, joka toteutuu, jos suunnitelmaa tai ohjelmaa ei toteuteta, mainitaan lain perusteluissa erityisenä vaihtoehtona (Hallituksen esitys... 2004, s. 30).

4.4.3 VAIKUTUSTEN SELVITTÄMINEN

SOVA -laki ja -asetus ohjaavat vaikutusten selvittämistä varsin yleisellä tasolla. Laissa ja asetuksessa määritellään ympäristöarvioinnissa tarkasteltavat ympäristövaikutukset ja edellytetään todennäköisesti merkittävien ympäristövaikutusten kattavaa selvittämistä.

Vaikutusten tunnistaminen ja rajaus

Lain 2 §:ssä esitetään ympäristövaikutuksen määritelmä. Tarkasteltavia vaikutustyyppisiä määritellään myös asetuksen 4 §:n kohdassa 6. Määrittelyt kattavat varsin laajasti erilaisia vaikutuksia. Asetuksen 4 §:n 6 kohdan mukaan ympäristövaikutuksia ovat vaikutukset muun muassa:

- väestöön, ihmisten terveyteen, elinoloihin ja viihtyvyyteen,
- luonnon monimuotoisuuteen, eliöstöön, kasvillisuuteen, maaperään, veteen, ilmaan, ilmastotekijöihin,
- yhdyskuntarakenteeseen, rakennettuun ympäristöön, maisemaan, kaupunkikuvaan, aineelliseen omaisuuteen, kulttuuriperintöön mukaan lukien rakennusperintö ja muinaisjäännökset,
- luonnonvarojen hyödyntämiseen
- sekä edellä mainittujen tekijöiden välisiin suhteisiin.

Ympäristövaikutukset voivat olla: välittömiä tai välillisiä; Suomeen tai sen alueen ulkopuolelle kohdistuvia; myönteisiä tai kielteisiä; kertyviä ja yhteisvaikutuksia; lyhyen, keskipitkän ja pitkän aikavälin pysyviä ja tilapäisiä (SOVAL 2 § kohta 2; SOVAA 4 § kohta 6).

Vaikutusten yksityiskohtainen selvittäminen

Ympäristöarvioinnissa tulee selvittää todennäköisesti merkittävät ympäristövaikutukset (SOVAL 8 § 1 mom.). Vaikutuksia koskevien tietojen tulisi olla kulloisenkin päätöksenteon kannalta riittäviä. Selvittämisessä voidaan ottaa huomioon mitä tietoja on kohtuudella saatavissa ja millaisia arviointimenetelmiä on käytettävissä. (Hallituksen esitys... 2004, s. 30.). Selvittämisessä otetaan huomioon muussa yhteydessä tehdyt selvitykset ja sovitetaan selvittäminen ja muussa lainsäädännössä edellytetyt selvitykset mahdollisuuksien mukaan yhteen (SOVAL 7 § 3 mom.).

Vaikutusten merkittävyyden arviointi

Lain 8 §:n 1 momentti edellyttää käytännössä merkittävyyden arviointia. Lain perusteluissa todetaan myös, että ympäristöselostuksessa tulee esittää arvio suunnitelman tai ohjelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen ympäristövaikutuksista ja niiden merkittävyydestä (Hallituksen esitys...2004, s.24). Laki ja asetukset eivät kuitenkaan suoraan ota kantaa siihen, miten merkittävyyden arviointi tulee suorittaa.

Asetuksen 4 §:n ympäristöselostuksen sisältövaatimusten ja asetuksen 2 §:ssä esitettyjen ympäristöarvioinnin tarpeen harkintaperusteiden voidaan katsoa epäsuorasti ottavan kantaa vaikutusten merkittävyyden perusteisiin. Niissä viitataan vaikutusten ominaisuuksiin, ympäristön nykytilaan ja kehitykseen sekä erilaisiin tavoitteisiin ja normeihin.

4.4.4 ARVIOINTIA TUKEVAT ANALYYSIT

SOVA -asetuksessa otetaan jonkin verran kantaa täydentäviin analyyseihin. Ympäristöselostuksessa tulee tarpeellisessa määrin esittää (SOVAA 4 § kohdat 2-5):

- ympäristön nykytila ja sen todennäköinen kehitys, jos suunnitelmaa tai ohjelmaa ei toteuteta
- ympäristön ominaispiirteet sellaisilla alueilla, joihin todennäköisesti kohdistuu merkittäviä vaikutuksia
- suunnitelman tai ohjelman kannalta merkitykselliset ympäristöongelmat
- kansainvälisesti, Euroopan unionissa tai kansallisesti vahvistetut suunnitelman tai ohjelman kannalta merkitykselliset ympäristönsuojelutavoitteet ja tapa, jolla mainitut tavoitteet ja ympäristönäkökohdat on otettu valmistelussa huomioon.

4.4.5 VAIHTOEHTOJEN VERTAILU

SOVA -laissa ja -asetuksessa otetaan kantaa vaihtoehtojen käsittelyyn ja rooliin ympäristöarvioinnissa. Laissa ja asetuksessa ei kuitenkaan suoraan mainita vaihtoehtojen vertailua. Lain 11 § 2 mom. ja asetuksen 4 § kohta 8 edellyttävät kuitenkin vaihtoehdon valinnan perusteiden esittämistä, joka käytännössä edellyttää jonkinlaista vaihtoehtojen vertailua.

4.4.6 EHDOTUSTEN LAADINTA

SOVA -laissa ja -asetuksessa on säädöksiä haittojen ehkäisemisestä ja vähentämisestä sekä suunnitelman ympäristövaikutusten seurannasta.

Haittojen lieventäminen

Ympäristöselostuksessa tulee tarpeellisessa määrin esittää suunnitellut toimenpiteet, joilla aiotaan ehkäistä, vähentää tai poistaa mahdollisimman kattavasti suunnitelman tai ohjelman toteuttamisesta ympäristölle aiheutuvat merkittävät haitalliset vaikutukset (A 4 § kohta 7).

Seuranta

Ympäristöarviointiin sisältyy ympäristövaikutusten seurannan suunnittelu. Ympäristöselostuksessa tulee esittää kuvaus suunnitelluista seurantaan koskevista toimenpiteistä (A 4 § kohta 9). Kuvaus tulee sisältyä myös suunnitelman tai ohjelman hyväksymisestä koskevaan päätökseen taikka itse suunnitelmaan tai ohjelmaan (L 11 § 2 mom.).

Seuranta tulee suunnitella ja toteuttaa siten, että suunnitelman tai ohjelman toteuttamista ja siitä aiheutuvia merkittäviä ympäristövaikutuksia seurataan siten, että voidaan ryhtyä tarvittaessa toimenpiteisiin ympäristöhaittojen ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi (L 12 §).

Seurannassa voidaan mahdollisuuksien mukaan käyttää olemassa olevia seurantajärjestelmiä. Seurantatietoa voidaan suunnitella kerättävän joko suunnitelma- tai ohjelmakohtaisesti taikka yleisluonteisemman seurannan yhteydessä. Seuran-

ta voidaan myös toteuttaa tarkistamalla tai päivittämällä suunnitelmaa tai ohjelmaa määräajoin. (Hallituksen esitys... 2004, s. 33.)

4.4.7 RAPORTOINTI

SOVA -laki ja -asetus sisältävät säännöksiä ympäristöarvioinnin raportoinnista. Ympäristöarvioinnin tulosten keskeiset hyödyntäjät ovat suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaava viranomainen, muut viranomaiset ja yleisö. Raportointia ja tulosten välittämistä sisältyy ympäristöarvioinnin soveltamisen harkintaan, ympäristöselostuksessa annettavista tiedoista tiedottamiseen ja kuulemiseen, suunnitelma- tai ohjelmaluonnoksen ja ympäristöselostuksen valmistumiseen ja niistä kuulemiseen sekä suunnitelman tai ohjelman hyväksymiseen. Ympäristöselostus on keskeisin raportointitapa. Raportoinnit on mahdollisuuksien mukaan julkaistava myös sähköisesti.

Ympäristöarvioinnin soveltamisen harkinnan tulos perusteluineen on toimitettava yleisesti saataville (SOVAL 5 § 2 mom.).

Suunnitelman tai ohjelman valmistelu tulee järjestää siten, että yleisöllä on mahdollisuus saada tietoja suunnitelman tai ohjelman ja siihen liittyvän ympäristöselostuksen lähtökohdista, tavoitteista ja valmistelusta (SOVAL 8 § 2 mom.).

Ympäristöselostus voi olla suunnitelman tai ohjelman selkeästi erotettavissa oleva osa tai erillinen asiakirja tai osa laajempaa muitakin vaikutuksia kuin ympäristövaikutuksia koskevaa asiakirjaa (Hallituksen esitys... 2004, s. 29). Ympäristöselostuksessa on esitettävä ne tiedot, jotka ovat tarpeen ottaen huomioon suunnitelman tai ohjelman sisältö, tarkoitus ja yksityiskohtaisuus (SOVAL 8 § 3 mom.).

Ympäristöselostuksen tarkemmasta sisällöstä on säädetty asetuksen 4 §:ssä. Sen mukaan ympäristöselostuksessa on tarpeellisessa määrin esitettävä:

- suunnitelman tai ohjelman pääasiallinen sisältö, päätavoitteet sekä suhde muihin asiaan liittyviin suunnitelmiin ja ohjelmiin
- ympäristön nykytila ja sen todennäköinen kehitys, jos suunnitelmaa tai ohjelmaa ei toteuteta
- ympäristön ominaispiirteet sellaisilla alueilla, joihin todennäköisesti kohdistuu merkittäviä vaikutuksia
- suunnitelman tai ohjelman kannalta merkitykselliset ympäristöongelmat
- kansainvälisesti, Euroopan unionissa tai kansallisesti vahvistetut suunnitelman tai ohjelman kannalta merkitykselliset ympäristönsuojelutavoitteet ja tapa, jolla mainitut tavoitteet ja ympäristönäkökohdat on otettu valmistelussa huomioon
- todennäköiset merkittävät ympäristövaikutukset
- suunnitellut toimenpiteet haitallisten vaikutusten ehkäisemiseksi
- selvitys siitä, miksi käsitellyt vaihtoehdot on valittu ja miten arviointi on suoritettu, mukaan lukien esimerkiksi teknisistä puutteista tai osaamisen puutteesta johtuvat vaikeudet
- kuvaus suunnitelluista toimenpiteistä, jotka koskevat seurantaa
- yleistajuinen yhteenveto.

Suunnitelman tai ohjelman hyväksymistä koskevasta päätöksestä taikka suunnitelmasta tai ohjelmasta olisi käytävä ilmi, miten ympäristöselostus, kuulemisen tulokset ja viranomaisten lausunnot on otettu huomioon suunnitelmaa tai ohjelmaa valmisteltaessa ja ennen sen hyväksymistä (SOVAL 11 § 2 mom.; Hallituksen esitys... 2004, s. 32).

4.4.8 VUOROVAIKUTUKSEN JÄRJESTÄMINEN

SOVA -laki ja -asetus korostavat vuorovaikutuksen merkitystä ympäristöarvioinnissa. Laki ja asetus sisältävät useita säännöksiä tiedottamisesta, näkemysten kokoamisesta ja yhteistyöstä.

OSAPUOLET

Lain mukaan vuorovaikutuksen osapuolia ovat yleisö ja viranomaiset.

"Yleisön" käsite kattaa yksityishenkilöt, yksityishenkilöiden yhteenliittymät ja erilaiset ryhmät sekä yhteisöt, kuten yhtiöt, säätiöt sekä kansalais- ja etujärjestöt. Käsite ei sisällä viranomaisia. Yleisöksi katsottavat tahot määräytyvät käytännössä kussakin tilanteessa asian merkityksen mukaan. (SOVAL 2 §; Hallituksen esitys... 2004, s. 24.)

Keskeisiä laissa ja asetuksessa erikseen mainittuja viranomaisia ovat alueellinen ympäristökeskus ja muut ympäristöviranomaiset sekä sosiaali- ja terveysviranomaiset. Viranomaisia ei ole laissa ja asetuksessa määritelty tyhjentävästi. Vuorovaikutuksen kohteena olevat viranomaistahot määräytyvät kussakin tilanteessa asian merkityksen mukaan. (SOVAA 3, 5 ja 6 §.)

VUOROVAIKUTUS YMPÄRISTÖARVIOINNIN VAIHEISSA

Ympäristöarvioinnin soveltamisen harkinta

Ympäristöarvioinnin tarvetta harkittaessa on oltava yhteydessä muihin viranomaisiin (SOVAL 5 § 1 mom.). Viranomaisten kuuleminen voi tapahtua lausunnotmenettelyin tai viranomaisten välisessä neuvottelussa (SOVAA 3 §).

Harkinnan tulos perusteluineen on toimitettava yleisesti saataville (SOVAL 5 § 2 mom.). Harkinnan tulokset on pidettävä nähtävillä suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavassa viranomaisessa. Nähtävälle asettamisesta on ilmoitettava virallisessa lehdessä ja sen lisäksi suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavan viranomaisen ilmoitustaululla tai sellaisessa sanomalehdessä, josta yleisön voidaan otaksua parhaiten saavan tiedon. Lisäksi harkinnan tulos perusteluineen olisi mahdollisuuksien mukaan julkaistava myös sähköisesti, esimerkiksi viranomaisen internet-palvelussa. (Hallituksen esitys? 2004, s. 28.)

(jatkuu seuraavalla sivulla)

(jatkuu edelliseltä sivulta)

VUOROVAIKUTUS YMPÄRISTÖARVIOINNIN VAIHEISSA

Ympäristöselostuksessa annettavista tiedoista tiedottaminen ja kuuleminen

Suunnitelman tai ohjelman valmistelu tulee järjestää siten, että yleisöllä on mahdollisuus saada tietoja suunnitelman tai ohjelman ja ympäristöselostuksen lähtökohdista, tavoitteista ja valmistelusta sekä esittää asiasta mielipiteensä. Vastaava aineisto on mahdollisuuksien mukaan julkaistava myös sähköisesti. Osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien edistäminen voi joissakin tapauksissa edellyttää muunkinlaista tiedottamista, kuten yleisötilaisuuksien pitämistä. (SOVAL 8 § 2 mom.; Hallituksen esitys... 2004, s. 29-30.)

Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavan viranomaisen on kuultava ympäristöselostuksessa annettavien tietojen laajuudesta ja yksityiskohtaisuudesta muita viranomaisia. Viranomaisten kuuleminen voi tapahtua lausuntomenettelyllä tai viranomaisten välisessä neuvottelussa. (SOVAL 8 § 3 mom.; SOVAA 5 §.)

Suunnitelma- tai ohjelmaluonnoksesta ja ympäristöselostuksesta kuuleminen

Suunnitelmasta tai ohjelmasta vastaavan viranomaisen on varattava yleisölle mahdollisuus tutustua suunnitelma- tai ohjelmaluonnokseen ja ympäristöselostukseen sekä esittää niistä mielipiteensä. Mahdollisuus varataan pitämällä suunnitelma- tai ohjelmaluonnos ja ympäristöselostus nähtävillä. Suunnitelma- tai ohjelmaluonnos ja ympäristöselostus on mahdollisuuksien mukaan julkaistava myös sähköisesti. Osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien edistäminen voi joissakin tapauksissa edellyttää muunkinlaista tiedottamista, kuten yleisötilaisuuksien pitämistä. (SOVAL 9 § 1 mom.; Hallituksen esitys? 2004, s. 30-31.)

Suunnitelma- tai ohjelmaluonnoksesta ja ympäristöselostuksesta on pyydetävä lausunto muilta viranomaisilta (SOVAL 9 § 3 mom.; SOVAA 6 §).

Valtioiden rajat ylittävät ympäristövaikutukset

Laki ja asetus sisältävät säännökset toiselle valtiolle tiedottamisesta ja toisen valtion kanssa neuvottelemisesta silloin, kun todennäköisesti merkittäviä ympäristövaikutuksia ulottuisi sen alueelle (SOVAL 10 §; SOVAA 7 §).

Suunnitelman tai ohjelman hyväksyminen

Suunnitelman tai ohjelman hyväksymistä koskevasta päätöksestä taikka suunnitelmasta tai ohjelmasta olisi käytävä ilmi, miten ympäristöselostus, kuulemisen tulokset ja viranomaisten lausunnot sekä valtioiden välillä käytyjen neuvottelujen tulokset on otettu huomioon suunnitelmaa tai ohjelmaa valmisteltaessa ja ennen sen hyväksymistä (SOVAL 11 § 2 mom.; Hallituksen esitys... 2004, s. 32).

Suunnitelman tai ohjelman hyväksymistä koskevasta päätöksestä on tiedotettava sekä asetettava päätös sekä suunnitelma ja ohjelma nähtäville. Päätös sekä suunnitelma tai ohjelma ja ympäristöselostus on toimitettava tiedoksi Suomen ympäristökeskukselle, ja ne on mahdollisuuksien mukaan julkaistava myös sähköisesti. (SOVAL 11 § 3 mom..) Päätöksestä on toimitettava tieto asianomaisille viranomaisille (SOVAA 8 §).

4.4.9 ARVIOINNIN LAADUNARVIOINTI

Asetuksen 4 §:n kohdan 8 mukaan ympäristöselostuksessa on esitettävä kuvaus siitä, miten arviointi on suoritettu, mukaan lukien esimerkiksi teknisistä puutteista tai osaamisen puutteesta johtuvat vaikeudet.

Ympäristöarviointiin sisältyvä vuorovaikutus on myös osaltaan arvioinnin laadunarviointia.